

De svävande dopänglarna

Foto: Gunilla Hvarfner

Svävande dopänglar kallas här de snidade och målade änglar av trä, som förekommer i ett fåtal svenska kyrkor. De hänger i en lina, som leder ned från kyrkorummets valv eller tak. Vanligen håller ängeln båda armarna utsträckta. I ena handen håller figuren en liten bricka för dopskål, som brukar ha formen av en mussla. I andra handen håller vissa änglar en bibeltext. De sju änglarna i Skara stift håller i en öppen bok där det läses: "Then thär tror och warder döpt skal warda salig. Marc. 16:16." I regel har skulpturen snidats på 1700-talet.

Ängelns uppgift var ursprungligen att fungera som dopfunt. Linan löpte över en liten trissa nära kyrktaket. Linans andra ända ledde ned i kyrkorummet. Där fanns en vevanordning, som gjorde det möjligt att hissa ängeln upp och ned. Ängeln hängde i vanliga fall nära kyrktaket men firades ned till

lämplig höjd vid dop. En skål för dopvatten placerades då på ängelns bricka och gjorde tjänst som funt.

I Sverige är dopänglar ovanliga. De som i dag är kvar i kyrkorummen hänger vanligen över dopfunten. Endast i fyra svenska kyrkor finns den ursprungliga hissanordning bevarad, som gör det möjligt att använda änglarna vid dop.

De flesta svenska dopänglarna finns i kyrkor i omgivningen av Jönköping. Sju av dem tillhör Skara stift. De är Bjurbäck, Daretorp, Kymbo, Liared, Utvängstorp, Vistorp och Vättak. Änglarna i Bjurbäck och Daretorp har bevarat sin ursprungliga hissanordning. De är också de enda, som oavbrutet sedan 1700-talet använts vid dop.

Se vidare artikel om dopänglar på sid. 16.

Melinarna i Skara stift

Del 2

Samuel Melin och söner ca 1921.

Prosten Samuel Melins hädanfärd och begravning i augusti 1931 skildrade jag i förra medlemsbladet. Efter pensioneringen hade makarna flyttat till Falköping, där sonen Daniel bodde. Detta år flyttade Daniel med familj till Johannesberg i Mariestad. Farmor Hilda bestämde sig då för att flytta till Tibro. I Kyrkefalla var äldste sonen Samuel kyrkoherde sedan ett antal år. Han kom senare att efterträdas, 1939, av brodern David. Hilda hade alltså en av sina söner nära sig återstoden av sin levnad.

”Storprästmor i Tibro” kallade biskop Gustaf Ljunggren henne när sonen Samuel installerades som den förste kyrkoherden i Borås’ Gustav Adolfs pastorat i början av 1939. Vid altaret var han då efter tidens sed omgiven av ett stort antal präster, bland dem sina fyra bröder. Senare samma år blev Daniel prästvigd för sin tjänst på Johannesberg. Nu var sex bröder Melin präster i Skara stift.

Ovanstående benämning fick sin spridning året därpå, när veckotidningen *Idun* (45/1940) publicerade en intervju med Hilda Melin inför hennes 80-årsdag i mars 1941 under denna rubrik. En dag som firades i alla barnens närvaro i mitt barn-domshem Dala prästgård. Farmor Hilda är den enda i den generationen som jag fått möta. Jag minns henne från Lindgatan i Tibro sittande i sin länstol, en älskvärd gammal dam med en vacker hörlur i handen vid örat och en spetsduk över det vita håret på huvudet. En decemberdag 1945 stod vi syskon utanför Dala prästgård och såg begravningsföljet passera på väg mot Dimbo kyrkogård.

Sammanhållningen och gemenskapen i den Melinska familjen har varit utomordentligt stark. Man har haft ”släktmöten” i stort sett årligen i 90 år. Den första anteckningen är en syskonsamling i Dimbo 1925 inför det förestående upp-brottet. Redan året därpå inbjöds storfamiljen till Kyrkefalla prästgård av Sam och Hedvig och så har det fortsatt. I tur och ordning har syskonen tagit ansvar för sommarens släktmöte. Höjdpunkter inte minst för oss kusiner, som inkvarterades i kyrkskolor/församlingshem etc. När prästgårdarna lämnats av den åldrande brödraskaran blev Helliden i Tidaholm en fin mötesplats i tjugotalet år. I september i år planerar släkträdet

för en träff i Skara med Ingemar och Agneta som värdpar.

Samuel och Hildas förstfödde fick namnet David Samuel och kallades Sam. Farbror Sam, som jag sa, var min gudfar och var tillsammans med hustru Hedvig till stor glädje för mig, när jag som gymnasist kunde tillbringa en och annan håltimme i deras hem på Nelsonsgatan i Borås.

I syskonskaran i Valstad och Dimbo var han den som gick först. Han var den förste till läroverket i Skara och familjens skolhushåll varade i 20 år. Han var den förste också till Uppsala och teologiska studier. Han prästvigdes 1908 i december vid 23 års ålder. Sam fick sitt första missiv till Norra Vånga och kyrkoherde Carl Synnerholm. Där fanns en dotter Hedvig som några år senare blev Sams hustru. Han hade tjänst i Brandstorp och blev 1913 komminister

i Tärby, Rångedala pastorat. Hedvig och Sam fick där sitt första hem. Där föddes barnen Lennart, Kerstin och Sune. 1922 blev Sam kyrkoherde i Kyrkefalla. Där föddes dottern Sara. Prästgårningen i Kyrkefalla varade i 17 år.

1939 delades Borås i två pastorat, Caroli och Gustav Adolf. Emanuel Beskow fortsatte som kyrkoherde i Caroli och Sam blev den förste i Gustav Adolf. Där fick han också tjänstgöra i 17 år. I Borås fick han en utomordentligt stark position som kyrkoherde med ansvar också för den kyrkliga samsamlingen. Birger Forell blev kyrkoherde i Caroli 1942 men hans många och långa utlandstjänster gav Sam utrymme för sin insats. Sam lät sig inte heller engageras på stiftsplanet utan var helt fokuserad på sitt stora pastorat och ledningen av det. Under några år på 50-talet hade han ansvar för den stora ombyggnaden av Gustav Adolfskyrkan, som med komminister Torsten Ahlstrands engagemang fick ett konstnärligt enastående resultat.

Sam var en välkänd, älskad och älskvärd präst. En av de yngre prästerna i pastoratet sa att det var omöjligt att göra kyrkoherden sällskap på Borås gator: ”För han känner alla, hälsar på alla och hälsar med båda händerna”.

Ett undantag gjorde Sam när det gällde engagemang i stiftet. Under många år var han tillsammans med kyrkoherde Simeon Johansson ledare för församlings- och ungdomskurserna i Lyrestad, som samlade stora skaror deltagare. Biskop Gustaf Ljunggren utnämnde Sam till prost *honoris causa* 1947. 1953 fick han predika i den inledande högmässan på prästmötet i Skara.

Som pensionär 1955 flyttade Sam och Hedvig till en villa i Dalsjöfors, som var utgångspunkten för ett fortsatt aktivt liv. Hedvig avled 1972 och Sam 1976 en vecka före sin 91-årsdag. Graven finns på Toarps kyrkogård.

Pojkarna Melin föddes i stort sett vartannat år. De fick bibliska namn. Den andre heter Josef Natanael. Han gjorde samma resa som den två år äldre Sam. Kom redan som arton-åring till Uppsala och prästvigdes också han 23 år gammal 1910. Efter ett par års tjänstgöring blev han tf. komminister i Borgunda av Dala pastorat. Därefter gick han tjänst hos Sjömansvårdsstyrelsen och var under fem år sjömanspräst i West-

Samuel Melins 80-årsdag den 9 december 1929. Samuel och Hilda med sina nio barn, tre sonhustrur, ett barnbarn och två vänner.

Hartlepool och Middlesbrough. 1921 återvände han till stiftet och blev kyrkoherde i Stengårdshult. Kyrkoherdetjänsten i Bitterna tillträdde han på hösten 1929. I hela 26 år stannade han i Bitterna. Blev pensionär 1956 och flyttade till Falköping. Något år innan blev han utnämnd prost *honoris causa*. De första 20 åren som präst var Josef ogift. 1932 gifte han sig med Inga Lindberg från Grolanda. De fick två barn Håkan och Anna-Karin. Faster Inga dog redan 1949, 54 år gammal. Farbror Josef dog i maj 1970 och de har sin grav i Bitterna.

Tredje brodern är Johannes Botvid Elias. Född 1889. Han är beviset på den frihet som rådde i prästhemmet i Dimbo, när han valde naturvetenskapliga studier i Uppsala. Han blev botaniker, forskade på *mykorrhiza*, symbiosen mellan svampar och trädens tillväxt. Blev docent på Skogshögskolan i Stockholm och professor i botanik i Uppsala. Min generation västgötar i Uppsala mötte honom som inspektör på Västgötanation och prorektor för Uppsala universitet. Farbror Elias ordnade sina minnesvärda släktmöten i Sunnanäng i Siljansbygden, 1939 och 1949 minns jag särskilt..

Elias var gift med Margit Valley från Gävle och de fick två barn Hans och Berit. Han dog 1979 och fick sin grav på Uppsala gamla kyrkogård.

Fjärde sonen föddes 1892 i Valstad och fick namnet Daniel Efraim. I tacksamheten över ett välskapat barn lär farmor ha gett uttryck åt en viss frustration över att det endast blev pojkar. Vägen var upptrampad och Daniel kom också till Uppsala för att läsa teologi. Bl.a. studiet av hebreiskan fick honom att lämna Uppsala och söka sig till folkskoleseminariet i Strängnäs. Efter sin lärarexamen fick han tjänst i Falköping 1917. Där stannade han till 1931 och gjorde en mycket uppskattad lärargärning. Då utnämndes han till rektor för Johannesberg i Mariestad, som ju var en sinnesslöanstalt med skol-, yrkes och vårdhem, en av landets största institutioner av detta slag. 1939 blev han tillfrågad av biskop Gustaf Ljunggren om han kunde tänka sig att bli prästvigd för anstaltens behov. Han hade ju t.ex. konfirmandundervisning bland de intagna. Den 18 maj

1939 ägde prästvigningen rum i Skara domkyrka. Daniels personliga läggning gjorde honom till en älskad och väl fungerande ledare för Johannesberg, som under denna tid blev ett mönster för denna typ av omsorg i samhället. I personalutbildning m.m. blev Johannesberg en föregångare. Vi hade släktmöten också på Johannesberg och vi kusiner tog intryck av värden och farbror Daniels roll i den. Tre av mina flickkusiner blev särskollärare med utbildning på Slagsta för att sedan ägna livet till arbete i specialklasser av olika slag. Själv arbetade jag en sommar under studieåren som vårdbiträde på Johannesberg.

Daniel gifte sig 1920 med Ester Larsson från Strängnäs. De fick barnen Gunnar Bengt och Gerd, alla födda i Falköping. Faster Ester dog 1951 vid 58 års ålder. Efter några år gifte han sig med Ebba Niklasson som var föreståndarinna för ett vårdhem i Värmland. De fick 25 år tillsammans. Farbror Daniel avled på våren 1979 och fick sin grav i Mariestad. Under pensionärsåren gjorde han en stor insats som inspiratör för FUB och organisationens uppbyggnad över hela landet.

Under lärartiden i Falköping dokumenterade Daniel sitt intresse för hembygd och historia.

Dimbo är känt för sitt stora gravfält från järnåldern. Vid sekelskiftet 1900 lär Dimbobönderna diskuterat att odla upp de beteshagar som rymde gravfältet. Farfar Samuel medverkade till att dessa planer övergavs. Man beslöt i stället att plantera skog på området för att bevara strukturen i marken. På 30-40-talet fanns där en fin, ung granskog. När vi cyklade närmade oss Dimbo norrifrån såg vi denna skog, som utmärkte sig genom sin raka, jämna horisontlinje, som bara en planterad skog kan ha. Vi kallade den för "farfars skog". När området restaurerades under 1950-talet och fornminnet upprättades var Daniel Melin med vid invigningshögtiden och representerade farfar Samuels "räddningsaktion".

Paul-Ragnar Melin

Det bärbara altaret i Varnhem

Det bärbara altaret i Varnhem Foto: Västergötlands museum

Varnhem innan munkarna kom är ett litet bildhäfte, som Västergötlands museum gav ut härom året. Tony Axelsson och Maria Vretemark berättar där att klosteranläggningen med den stora kyrkan inte längre är den enda sevärdheten på platsen. Åren 2005–2008 företog Västergötlands museum arkeologiska utgrävningar i sluttningen av Billingsens utlöpare öster om kyrkan. Där fanns gravar ända från järnåldern till tiden för klosterkyrkans byggande. Där låg också lämningar efter den storgård som ägaren fru Sigrid på 1100-talet donerade till munkarna. Nära gården hittade man också grunderna till en liten kyrka, omgiven av kristna gravar.

I en gravarna nära den södra kyrkmuren fanns skelettet av en medelålders man. På hans bröst låg en tunn stenskiva av en handflatas storlek. Stenen var av ett slags porfyr, närmare bestämt grön porfyrit. Stenskivor av det här slaget invigdes av biskop till bärbara altaren för att sedan användas av kristna missionärer. Det lilla altaret visar därför att den döde varit präst. Det är den stenskivan, som den här artikeln ska handla om.

Den viktigaste kristna gudstjänsten är ju den måltidsgemenskap, som Jesus själv instiftade på den första skärtorsdagen. Den utökades med böner och lovsånger och firades genom alla århundraden. Den kallades i västerlandet för mässan, sedan 1500-talet inom vissa samfund också för nattvarden.

Mässan var givetvis söndagens huvudgudstjänst. Den firades också på vissa vardagar, exempelvis på apostlarnas och martyrernas minnesdagar.

Den viktigaste utrustningen för en missionerande präst var sådant som behövdes för mässans firande. Där ingick mässböcker med den latinska texten för texter och böner. Ofta reste en präst tillsammans med en lekbroder, som kunde hjälpa honom att bära deras utrustning. De föremål som medfördes måste ändå av praktiska skäl göras så små som möjligt.

Framst kom givetvis kalk och paten. Kalken kan ha sett ut som någon av de båda 1000-talskalkar som påträffats i Skara domkyrka. En av dem är biskop Adalvards sex centimeter höga kalk, märkt med biskopens namn. Sådana föremål gjordes om möjligt av ädla metaller. Vanligast är silver, som dock i likhet med stoffet i Adalvards kalk kan vara utdrgyat med någon enklare metall.

Enligt gällande föreskrifter skulle kalken vid mässans firande vila på ett invigt altare. För att en missionär skulle kunna fira mässa utan att ha tillgång till kyrka medförde han därför ett bärbart altare i form av en liten stenskiva sådan som den i Varnhem.

En fördel med att altarskivor var tämligen små var att man hade råd att tillverka dem av sällsynt och dyrbar sten. De förnämsta stenslagen var redan under romartiden olika slags

porfyr. Det är en grupp av bergarter i varierande färger, från grått till svart, samt olika schatteringar av grönt och rött. Porfyren innehåller stycken av andra bergarter, ljusare eller mörkare, som ger den ett karakteristiskt utseende. Grundmassan i vissa stensorter är basisk, och de kallas då porfyrit.

Den skulptur av universitetets grundläggare ärkebiskop Jakob Ulfsson, som står vid Uppsala domkyrka, är placerad på en hög pelare av röd porfyr. Den är från Älvdalen, där ett stenbrott togs upp i efterreformatorisk tid.

De olika slagen av porfyr användes i antiken som golvplattor och väggbeklädnad. I första hand kejsarpalatsen men sedermera också andra praktbyggnader runt om i det romerska riket dekorerades med sådana stenplattor. Även kristna kyrkor kunde prydas med detaljer av porfyr. Vid den allmänna nedgången efter romarrikets fall kom många palats och praktbyggnader att stå kvar som ruiner och med tiden användas som stenbrott.

Det lilla resealtaret från Varnhem är som nämnts av grön grekisk porfyrit. Sådant bröts under antiken dels i Larissa i Tessalien, dels på Peleponessos, 20 mil söder om Sparta. Porfyriten från Peleponnesos innehåller vita eller gula fältspatkristaller, i motsats till den från Larissa. En blick på bilden visar, att det resealtare som påträffats i Varnhem består av marmor från Peleponnesos.

Man vet inte hur länge det brutits porfyrit i de grekiska stenbrotten. Det anses inte troligt att den gröna grekiska porfyriten i resealtaren brutits speciellt för sådant ändamål. De tyska städerna Trier vid Mosel och Köln vid Rhen var under romartiden betydande romerska bebyggelsecentra. Efter romarrikets fall fanns där under nedgångsperioden från 400-talet och framåt åtskilliga lämningar efter palatsbyggnader av olika slag. I dem fanns gott om vägg- och golvplattor av exklusiva bergarter, som lätt kunde brytas loss och användas för andra ändamål.

Särskilt från Köln och dess omnejd finns bevarade åtskilliga resealtaren av grön grekisk porfyrit från slutet av det första årtusendet eller senare. I själva Köln har man funnit spår av en stenhuggarverkstad, som att döma av stenflisor och andra avfallsprodukter sysslat med att bearbeta de mörkgröna stennarna. Det är därför ett givetvis obevisat men mycket rimligt antagande att resealtaret i Varnhem tillverkats i Köln.

Man anser numera att övergången från hednisk till kristen tro har tagit ett par århundraden och skett under fredliga former. De första kontakterna med den kristna tron kan nordiska besökare ha fått vid resor till sydligare länder. Där har de träffat kristna och deltagit i gudstjänster. Några har blivit fascinerade av den kristna tron och låtit sig undervisas och döpas.

Hur mycket av den kristna tron som stannade kvar sedan besökarna tagit av sig den vita dräkt de ikläts vid sitt dop och kommit hem igen kan vi inte veta. Men kanske fanns det någon från ägarläkten på storgården, som lät döpa sig i utlandet. Han kanske sedan inbjöd en präst att följa med honom hem till Varnhem. På så vis skulle den nydöpte också därhemma få vara med om kristen gudstjänst.

Prästen har i så fall fått bo i någon av storgårdens byggnader. Han har deltagit i det dagliga arbetet på gården. I varje fall på sön- och helgdagar har han firat mässan vid det resealtare han medfört. Det kan ha skett i gårdens stora gästbudssal eller annat lämpligt utrymme. Prästen har dessutom undervisat om den kristna tron och förrättat dop av barn och nyomvända.

Den långsamma kristna påverkan på tänkesätten framgår

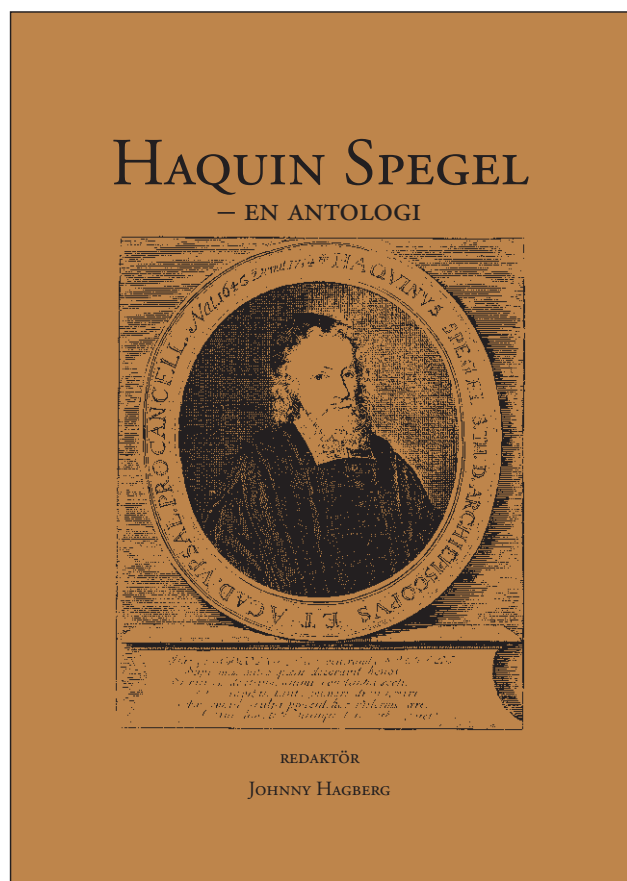
av gravskicket på det stora järnåldersgravfältet vid storgården i Varnhem. Den första förändringen är att människor börjar jordas liggande på rygg i öst-västlig riktning, med huvudet i väster och fötterna i öster. Meningen var att de då vid uppståndelsen på den yttersta dagen skulle blicka mot honom, som liknade en människoson och som skulle komma från öster på himmelens skyar. I en del sådana gravar har man funnit gravgåvor, som daterar graven till 900-talet eller senare.

Med tiden har bygden blivit kristen. Storgården i Varnhem har låtit bygga en kyrka, som utgrävdes 2005–2008. Den hade ett invigt altare. Prästens lilla resealtare blev överflödigt. Det jordades tillsammans med en av de präster, som brukat det.

Som ett vittnesbörd från kristningstiden finns det lilla resealtaret numera på en hedersplats i Västergötlands museum i Skara.

Bengt Stolt

Haquin Spegel – en antologi

Skara stift, som 2014 firar 1000 år, har under sin långa historia haft många rikt begåvade biskopar. Haquin Spegel (1645–1714) och Jesper Swedberg (1653–1735) är onekligen två av dessa. De båda har många likheter, men också många olikheter. Frågan är om man kan bedöma den ene utan att se på den andre?

Spegel var biskop i Skara under en åtta år, 1685–1693, medan Swedbergs episkopat varade i över 30 år (1702–1735).

De båda herrarna kände varandra och hade många gemensamma intressen. De var språkmän som båda gav ut ordböcker, kungavänner med stort inflytande vid hovet, hymnologer som skrev psalmer som sjungs än idag. Därtill författade Spegel både andlig och profan dikt.

Som biskopar förstod de vikten av att visitera sina församlingar, och de var flitiga att resa runt i sina stift. För båda

var också bibelarbetet viktigt. Swedberg gav till och med ut en egen Bibel, med som han menade rätt stavning (Skara 1727–28). Likaså har båda utgivit topografiska beskrivningar: Swedberg över Nya Sverige i Amerika och Spegel över Gotland.

Vi känner dem rätt väl, då de båda skrivit sina levnadsminnen, Swedberg mest utförligt. Spegel ter sig dock något mera ödmjuk än Swedberg som ibland kunde vara ganska skrytsam. Spegel har på ett lysande sätt fångat Swedberg då han skrev: ”Och om till hans beröm här skulle något fattas, så vet han säga själv hur högt han bör skattas.”

Antologin över Haquin Spegel är ett projekt gemensamt för fyra stiftshistoriska sällskap verksamma i fyra stift där Spegel var stiftschef. Han var superintendent på Gotland, biskop i Skara och Linköping och slutligen ärkebiskop i Uppsala.

Boken omfattar 2016 s. och Johnny Hagberg är redaktör för utgåvan. Bland de många intressanta artiklarna kan nämnas:

- *Haquin Spegel, en kyrkans man i enhetsstaten*
- *Spegel på Gotland 1680–1685*
- *Haquin Spegels Rudera Gothlandica och historikerstriden om Gotland*
- *Haquin Spegels visitationer 1712*
- ”Ty bör jagh tig meer åkalla”. *Haquin Spegel som psalmdiktare*
- ”...Spegels jublande psalm...”
- *Haquin Spegels arbete med orden*
- *Itt hinsides samtaal emellan tva gode och gäve svenske män*

Boken kostar 200 kr och kan beställas genom Johnny Hagberg

Ett strålande initiativ

Lördagen den 8 februari var det öppet hus i Skara. Prosten Lennart Franck hade just fyllt 90 år, och hans familj ville låta släktingar och vänner möta upp till god och glad gemenskap. Stora salen i Kyrkans hus fylldes, och många gladdes med Barbro och Lennart. En lång rad tal vittnade om vad jubilaren fått uträta och bidra med på skilda områden. Styrelsen för Skara stiftshistoriska sällskap representerades av Bengt P Gustafsson och Lennart Nordquist, som gav ord åt den tacksamhet vi i sällskapet känner för det initiativ Lennart Franck tog år 1982, när han och några likasinnade påbörjade sällskapets verksamhet, ett strålande initiativ som fått bära rik frukt. Barbro Franck avled den 9 april.

Doris Karlström minns sin skola – och en för länge sedan svunnen epok i Töreboda

Tunbergska privatskolan

Doris Karlström kom 1952 till Skara som maka till den då nyutnämnde domprosten Nils Karlström. Hon kom att stanna i Skara till 1970, då hennes make gick i pension. Då flyttad makarna Karlström tillbaka till Uppsala, varifrån de kommit till Skara. Doris var dotter till köpman Johan Norzell och hans maka Beda, född Körner. Hon växte upp i Töreboda och hon har gett oss en fantastisk beskrivning över Tunbergska privatskolan där hon en gång var elev. Nils Karlström avled 1976 och Doris 1997. Hon skriver också om den stora upplevelsen när hon tog realexamen i Skara 1923. Då kunde inte ana att hon 29 år senare skulle flytta in i domprostgården i Skara.

Tunbergska skolan – en privatskola utan examensrätt

Tunbergska skolan är värd ett äreminne. Då jag själv var elev där från hösten 1917 till våren 1923, vill jag gärna skriva ner intryck från de åren. Hoppas att några Tunbergare från den tiden finner framställningen riktig.

Tunbergska skolan var den skola som under mer än 30 år, 1907 – 1939, förde fram barn med läshåg från Töreboda med omnejd till realskoleexamen som privatister vid Skara högre allmänna läroverk. Tidigare möjligheter att studera vidare efter folkskolan hade för pojkar varit Skara läroverk och för flickor flickskola, antingen i Skövde eller Mariestad. Föräldrar drog sig väl många gånger för de utgifter detta medförde. Att få en skola på orten var ovärderligt. Det var för övrigt inte bara barn från köpingen som antogs utan även barn från t.ex. Fägre och Moholm som kunde resa med tåg fram och åter på dagen.

Flera utmärkta lärare

Vem var då denne djärve man som vågade starta en privatskola i en tid då några anslag ej fanns? Mannen bakom verket var Richard Tunberg, född på en gård i Trökörna i Västergötland. Hans meriter bestod av realskoleexamen och språkstudier i Tyskland och England. Han kunde alltså inte ståta med höga akademiska examina, men han var en mycket begåvad man, särskilt på språkens område och en lärare av Guds nåde samtidigt som han var ett föredöme genom sin personlighet. Han undervisade i kristendom, svenska, tyska och engelska. Vid sin sida hade han brodern Viktor Tunberg och Märta Larsson, törebodafflicka samt flera andra lärare.

I biologi undervisade bankkamrer Jonas Lundberg, välkänd genom den storslagna naturaliesamling han före sin bortgång donerade till Skara läroverk. Sånglärare var organisten och folkskolläraren Nils Kjellberg, för vilken många av eleverna också tog pianolektioner. Gymnastikundervisningen var ej så väl tillgodsedd. Den bestod av fristående övningar och några romerska ringar. Ribbstolar, plint m.m. var för oss okända begrepp. Skolan var inrymd i ett ganska stort stenhus i närheten av torget. Strax bortom utbredde sig Vadsboslättan. I bottenvåningen rymdes en stor hall och tre lärosalar av olika storlek. På övervåningen bodde Richard Tunberg och hans familj.

Mycket läxor och utantilläsning

Skolan var sexårig. Intagning skedde vartannat år, varför tre klasser med ca 50 elever var igång samtidigt. Terminsavgiften var 50 kr. Rekryteringen till skolan

skedde genom besök i hemmen och test av den tilltänkte eleven. Min bästa vän under hela skoltiden var Anna-Lisa Pettersson, sedermera gift Rodén. Vi började i första klass hösten 1917 efter endast tvåårig småskola. Förmodligen hade det inte skadat om vi haft ytterligare ett par års skolgång på nacken, men icke förty så fick vi den grå sammetsmössan på våren 1923 vid Skara högre allmänna läroverk.

Jag minns ej att det någonsin kändes tråkigt att gå i skolan. Dagarnas rytm var lugn men ibland hände något spännande och det var inte heller ovälkommet. Undervisningen var ju helt olika våra dagars. Läxor varje dag, mycket utantilläsning och mycket uppsatsskrivning. Hjorts gamla tyska grammatik kunde vi så gott som utantill. Hur mycket glädje har man inte haft genom åren av de många psalmer och dikter man lärde sig. Vi såg upp till våra lärare och trodde på dem. Vid sidan av kurserna kom man in på livsåskådningsfrågor, och det gav intryck för livet i de känsliga barnasinnena.

På rasterna tog livslusten ut sin rätt och vi lekte allsköns lekar. Någon mobbning förkom ej. Herr Tunberg, som han helst ville kallas, tog sig raster vanligen i rask promenad neråt slätten. Ibland vinkade han till sig några av oss och vi fick följa med, och då hann vi få några visdomsord, anvisning på någon bok att läsa eller ett citat. Dessa ”ord på vägen” etsade sig in i vårt minne.

Några fritidsproblem hade vi inte. Hela året hade vi ju ”kanalen” d.v.s. Göta kanal. På vintrarna åkte vi skridskor och på somrarna cyklade vi på den härliga kanalbanken, kantad av oxlar och rönнар. Vi kunde ju också ta en tur med de vackra vita passagerarbåtarna Juno, Ceres, Diana m.fl. Båtarna gav liv och rörelse åt Töreboda, eller för att citera Fimmer i SvD. ”att bo vid en kanal ger vyer”. Nog minns man hur vackert det var när båtarna under sensommar- och höstkvällar med sina starka strålkastare lyste upp landskapet.

På väg mot realexamen i Skara

Till nöjena hörde också att få åka på en utflykt om våren och ett och annat slädparti om våren. Lekaftnar var ännu ett roligt avbrott i tillvaron. Först var det knytkalas i Tunbergska våningen. Det var ju kristid och ont om smör bland annat. Men

barnen från landsbygden hade ändå härliga smörbakelser med sig och det gällde att få tag på en innan de tog slut. Med dem kunde våra mammors bakverk inte tävla. Efter förplägnaden lektes det lekar och dansades vals, schottis och hambo. Aftonens clou var spökhistorier som herr Tunberg var en mästare i att berätta. Det gick kalla kårar utefter ryggraden på oss. Ljuset var förstås släckt. Det hände att en liten flicka smög sin hand i en pojkes för att snabbt dra undan den då ljuset tändes. I vanliga fall vågade hon inte ens titta åt hans håll.

När vi kom upp i sjätte klass gällde det att lägga manken till mer än någonsin. Nästföljande vår skulle vi för första gången konfronteras med lärdomsstaden Skara. I början av maj 1923 bar det av med tåg till Skövde, där vi bytte till det lilla Skaratåget som makligt pustade uppför Billingen. På krönet stannade det för att fylla på vatten och så kunde vi fara vidare. Snart syntes domkyrkans spiror avteckna sig mot skyn och det kändes spännande att vara framme.

Skrivningar och muntliga förhör

Nästa dag tog skrivningarna sin början i läroverkets aula tillsammans med dem av läroverkets elever som också skulle avlägga realexamen. Allt var så nytt, det stora läroverket och den fina aulan som gjorde djupt intryck på oss. Ingen av oss hade, så vitt jag vet, tidigare varit i Skara.

Efter att med en dags mellanrum ha avverkat skrivningarna i svenska, tyska, engelska och matematik for vi åter hem till Töreboda för att invänta resultaten. Då beskedet som kom från Skara var positivt, började vi preparera oss för de muntliga förhören. Examen skulle gå av stapeln den 2 juni, men en vecka innan måste vi åter infinna oss i Skara för att tentera i samtliga läroämnen för respektive lärare. Vi privatister måste ju kännas lite extra på pulsen! I allmänhet försiggick tentamen i någon av läroverkets salar. Ett undantag utgjordes tentamen i kristendom. Jag minns så väl hur vi fick sitta i en liten vit salong hos den blide kristendoms läraren, lektor Seth Cederbom. Bland övriga lärare märktes den kände författaren Hugo Swensson, lärare i svenska.

Problem med kemi

En liten episod från de muntliga förhören vill jag gärna berätta. En av pojkarna, som var en duktig elev, kunde ibland vid ovana situationer ha svårt att snabbt leverera svaret på en fråga. Herr Tunberg som kände sina "pappenheimare" hade uppmanat honom att nämna detta för läraren, innan förhöret tog sin början. Eleven ifråga lydde dock inte det rådet. Han klarade sig emellertid fint i alla ämnen utom i kemi, där läraren önskade snabba svar. Då var det klippt! Vi andra skrövade oroligt på oss och undrade om vi skulle säga något, men innan vi hunnit tänka tanken till slut, drog vederbörande elev upp en papperslapp ur fickan och då saktade han farten och tog det lite lugnare. Då försvann nervositeten och elev en fann det rätta svaret. Vi drog alla en lättnadens suck. Då vi kom från förhöret, rusade vi genast fram till vår kamrat och frågade: "Vad hade du skrivit på lappen?" "Jo" svarade han sanningsenligt "jag hade skrivit, jag har kommit alldeles ur esse". Hans eget sätt att gardera sig hade haft åsyftad verkan.

Examensdagen är inne

Så kom då examensdagen, som blev den högtidliga avslut-

Doris Karlström 10 år.

ningen på många års läxpluggande. Vi stod äntligen vid vårt efterlängta mål, realexamen!

Under den gångna veckan hade vi också hunnit med att höra på läroverkskören MV:s (Musikens Vänner) vackra sång i Botan och svärma med gymnasisterna och promenera på "Syndens väg". På examensdagens kväll, då min goda vän Anna-Lisa och jag vandrade runt Victoriasjön mötte vi läroverkets rektor Robert Larsson. Han frågade vänligt om vi inte en dag skulle byta ut den grå mössan mot en vit. Vi log lite blygt till svar, men det blev faktiskt så år 1927 vid Sigrید Rudebecks skola i Göteborg. Skara läroverk hade då ännu inte öppnat sina portar för flickor. Det skedde först år 1928.

Vi är inte så dumma vi heller

Att ha fått gå på Tunbergska skolan anser jag som en förmån. Visserligen saknades en del resurser som fanns i läroverken, men det uppvägdes av annat. Det har alltid funnits och kommer alltid att finnas utmärkta lärare, men jag kan svårigen tänka mig någon större personlig omsorg om eleverna än i nämnda skola. Herr Tunberg var på samma gång lärare och kamrat. Respekten blev ej alls lidande på detta. Han hade det som inte är minst viktigt för en lärare, humor. Hans livsåskådning var den kristna, ingen direkt påverkan på eleverna, men vil kunde naturligtvis inte undgå att ta intryck.

Under en hans sista lektioner minns jag några ord som löd: "Ja, kära barn, när ni nu kommer ut i livet, så kommer ni att höra talas om och även träffa så många begåvade och högt uppsatta personer att ni kommer att förundra er. Det ska ni göra, men samtidigt ska ni tänka, vi är inte så dumma vi heller." Onekligen ett uttalande som rymmer både ödmjukhet och självkänsla.

Denna artikel har varit publicerad i Tidning för Skaraborgs län 1990 och publiceras nu på nytt med medgivande av makarna Karlströms döttrar, Birgitta Bäckström och Ingrid Bergendahl.

Nils Hjertén

Protokoll vid årsmötet

Utdrag från protokoll vid årsmötet den 26 april 2014 i Varhemsgården,
Enl. närvarolistan deltog 29 personer i förhandlingarna.

§ 1.

Sällskapets ordförande prosten Johnny Hagberg hälsade alla välkomna till årsmötet och förklarade detsamma öppnat.

§ 8.

Styrelsens verksamhetsberättelse för år 2013, hade även denna publicerats i medlemsblad 2013:1 och därför kommit till medlemmarnas kännedom i god tid.

§ 12.

Beslöt årsmötet att till ordförande välja Johnny Hagberg i enlighet med valberedningen förslag

§ 13.

Beslöt årsmötet att till vice ordförande välja Lena Maria Olsson i enlighet med valberedningens förslag.

§ 14.

Beslöt årsmötet att till ordinarie ledamöter i styrelsen välja Lisbeth Sjöberg, Markus Hagberg och Bengt P. Gustafsson i enlighet med valberedningens förslag.

§ 15.

Beslöt årsmötet att till ersättare i styrelsen välja Helena Långström Schön, Sten-Åke Engdahl och Stellan Wihlstrand i enlighet med valberedningens förslag.

§ 16.

Beslöt årsmötet att till revisorer välja Gunnar Wilsson och Ingemar Andhill.

§ 17.

Beslöt årsmötet att till ersättare för revisorerna utse Eva Hermanson och Lars Berg.

§ 18.

Beslöt årsmötet att till ledamöter i valberedningen omvälja prosten Jan Kesker, sammankallande, domprosten Carl Sjögren och socionom Anita Hammar.

§ 20.

Övriga frågor:

a) Erik Långström informerade om den insamling som nu startar för att bekosta det klockspel som planeras att sättas upp i Skara domkyrka. Insamlingen sker i samverkan med Skara stiftshistoriska sällskap och bidrag mottages av Stiftelsen Skaramissalet som också ansvarar för att alla bidrag återbetalas om planerna på detta klockspel mot förmodan inte skulle gå att förverkliga pga otillräckliga medel.

b) Johnny Hagberg informerade om att sällskapet erhållit en stiftskollekt söndagen den 4 maj.

c) Två styrelseledamöter hade valt att lämna sällskapets styrelse efter många års styrelsearbete, Nils Hjertén och Lennart Nordquist. Ordf. Johnny Hagberg tackade de båda varmt för allt engagemang och allt det idoga arbete de lagt ner i styrelsen under många år för sällskapets bästa och överlämnade som ett synbart bevis en Maria-ikon och, naturligtvis, en bok.

Var finns stiftsfilmen?

Hösten 1946 blev filmen ”Kyrkan mitt i byn” färdig. Dåvarande stiftsadjunkten Sven Jivegård stod för manuskriptet och för fotot svarade ingenjören Emil Heilborn, Stockholm. Filmen bestod av fyra delar och beskrev församlingsarbetet i stiftet på den tiden och blev mycket uppskattad. Till premiären i Skara den 16 september 1946 kom det 500 personer. Den visades sen på många platser i och utanför stiftet. Det finns säkert några som minns filmen, men var är den nu? Finns det någon som vet något om detta är jag mycket tacksam att få veta det!

Nils Hjertén, Repslagarvägen 8, 462 32 Vänersborg, tel. 0521-129 30, epost: nils.hjerten@telia.com

Mysterier vid biskopsval

Jacob Benzelius (1683-1747) är en av de personer, som under 1700-talet stod på förslag till biskop i Skara stift. Han var en av de tre söner till ärkebiskopen Eric Benzelius den äldre (1632-1709), som efter varandra blev ärkebiskopar. I Uppsala efterträdde Jacob sin bror Eric och följdes av sin bror Henric. Dessförinnan var Jacob under åren 1731-1744 biskop i Göteborg.

Jacob var tydligen oerhört populär bland landets prästerskap. Innan han blev ärkebiskop hade han fått biskopsförslag i åtskilliga stift. Samtliga räknas upp i artikeln om Benzelius i *Svenskt biografiskt lexikon*. Där står också att hans två gånger sattes upp på biskopsförslag i Skara stift, båda gångerna i första rummet.

Den som i Skara stiftshistoriska sällskaps Medlemsblad 2013:1 tar del av Bengt O. T. Sjögrens översikt över biskopsvalen i Skara stift 1701-2012 blir emellertid lätt förvirrad. Jacob Benzelius är med vid valen 1736 och 1743. Han står emellertid båda gångerna i tredje förslagsrummet, inte i första. 1736 kallas dessutom Benzelius superintendent.

Bengt O. T. Sjögren har angivit antalet röster för de tre på biskopsförslaget. Hans förslagsrum torde därför vara de rätta. Men man undrar då, vad det annars så korrekta SBL kan ha fått sina uppgifter ifrån.

Den som möjligen skulle kunna lösa mysteriet är givetvis Sjögren själv. Har han gjort sig känd som en noggrann och pålitlig forskare, som i årtionden sysslat med herdaminnesarbete. Jag tog därför kontakt med honom för att höra, om han kunde ge någon förklaring till mysteriet.

Det kom omgående svar. Superintendent var ett skrivfel. Det hade i korrekturen rättats till biskop, men rättelsen hade inte kommit in i den tryckta texten.

Ett studium av Skara domkapitels protokoll ger en upplysning om hur Benzelius vid båda valen kunnat placeras i första förslagsrummet. Alla personer som fått röster vid biskopsvalen står uppställda i bokstavsordning. Första namn i tabellerna är i båda protokollen Benzelius, Jacob.

Siffrorna med antalet röster står på högra kanten av sidorna. Den som ögnar igenom protokollet, fastnar för namnet Benzelius, och inte läser mera, får därför den uppfattningen, att Jacob Benzelius står i första förslagsrummet.

SBL:s författare har kanske inte själv läst protokollen. Han kan ha anlitat en medhjälpare, som haft litet för bråttom. Denne har i sammanhanget fungerat som det man kallar den mänskliga faktorn.

Stiftshistoriskt symposium på Flämslätt:

En gång om året samlas representanter för de stiftshistoriska sällskapen till symposium, som detta år var förlagt till Skara stift och Flämslätt den 2-3 april. Det var tredje gången som Skara stiftshistoriska sällskap hade glädjen att välkomna deltagarna till Skara och denna gång var symposiet förlagt till Flämslätt stiftsgård, vilket visade sig bli ett utmärkt arrangemang.

Deltagarna inbjöds att samlas på Flämslätt redan tisdagen den 1 april och delta i en utflykt i västgötabygd. Detta var ett uppskattat inslag som samlade 2/3 av deltagarna i symposiet. Färden gick med buss från Flämslätt till Skövde genom fager Billingsbygd och vidare till Varnhem, utmed Hornborgasjön, förbi Ekornavallen, genom Falbygden, platåbergens landskap.

Friggeråkers kyrka, arkitekten Rolf Bergs första kyrka besöktes, liksom Marka kyrka där de nyligen framtagna målningarna från 1200-talet rönt stort intresse. Gökhemskyrka och den kyrkomiljö som måste anses som en av stiftets mest sevärda var nästa mål. Vägen gick sedan mot Stora Bjurum och Dagnäs och vid Trandansen fick deltagarna möjlighet att se de ca 22.000 tranorna som för dagen rastade på sin väg norrut. Under hela färden guidades deltagarna av Lennart Nordquist, som på ett fångslande sätt gav deltagarna i utfärden en utomordentlig presentation av västgötabygden runt Skara.

Innan symposiet officiellt tog sin början gavs en möjlighet att besöka Varnhem kommande förmiddag där deltagarna guidades i klosterruinerna och kyrkan

Efter lunch onsdagen den 2 april öppnades årets symposium. TD Lars Aldén, sammankallande i sällskapens gemensamma ledningsgrupp, välkomnade deltagarna. Det första symposiet ägde rum i Karlstad 1987.

Lena Maria Olsson, v.ordf. i Skara stiftshistoriska sällskap hälsade alla deltagarna välkomna till Flämslätt innan ordf. Johnny Hagberg höll en inledande föreläsning: "Skara stift 1000 år". Han lyfte fram gestalter från dessa 1000 år, präster och lekmän av skilda slag som burit tron vidare. Det viktiga är människor som genom alla år förmedlat tron till nya generationer.

När kom kristendomen till våra trakter? Den frågan kanske utgrävningarna i Varnhem kan ge en del svar på. Maria Vretemark från Västergötlands museum berättade om de utgrävningar som företagits i Varnhem. Det handlar om att fånga upp kristnandeprocessen. Vad kan den gamla kyrkogården berätta om kontinuiteten. Man är övertygad om att Västergötland var kristnat vid mitten av 900-talet, ett par generationer före Olof Skötkonung.

Den tredje föreläsningen hölls av Dr. Janet Fairweather,

forskare från England, om biskop Osmund. Janet Fairweather är författare till den bok som Skara stiftshistoriska sällskap nyligen givit ut: "Biskop Osmund - missionär i Sverige under slutet av vikingatiden".

En engelsk upplaga av boken har även utkommit. Biskop Osmund är en intressant person under 1000-talet. Tre katedralstäder, Skara och Växjö i Sverige och Ely i England, nämner i dokument som rör 1000-talet med viss respekt en biskop Osmund. Boken har förtjänstfullt översatts av biskop em. Lars-Göran Lönnermark.

Då föreläsningen hölls på engelska gjordes en sammanfattning på svenska av Lars-Göran Lönnermark.

Efter en paus samlades deltagarna för att gemensamt åka till Skara. Biskop Åke Bonnier och hans hustru hade inbjudit middag i biskopsgården. Efter måltiden hade biskopen plockat fram flera rariteter ur sin bokhylla, som han entusiastiskt visade och berättade om, som den boksamlare biskopen är.

Torsdagen inleddes med mässa i Flämslätt kyrka, ledd av Johnny Hagberg.

Efter paus för frukost följde överläggningar med bl.a. rapporter från de olika sällskapen.

Symposiet nästkommande år kommer att äga rum i Göteborg den 7-8 april 2015.

"Det kungliga stiftet", det var ämnet för nästa föreläsning hållen av Lars-Göran Lönnermark.

Han gav en historisk bakgrund till det förhållande som råder i dag och en inblick i sitt arbete som överhovpredikant i hovförsamlingen.

Uno Bohman, välkänd Skaraprofil, höll den sista föreläsningen: "Lärdomsstaden Skara", och i bilder och ord presenterade Uno Bohman såväl en gången tid som nutid i Skara.

Lars Aldén avslutade symposiet med maningen, att vi ses om ett år i Göteborg.

Lisbeth Sjöberg

Litet psalmhistoria

Åren 1939-1942 gick jag i Västerås gymnasium, där Emil Liedgren var lektor i kristendom. Sista terminen bad jag honom att som enskilt arbete få ämnet psalmkunskap. Detta resulterade i att jag tre gånger fick besöka honom i hans hem. Vi satt i hans stora arbetsrum, där väggarna var täckta av bokhyllor. Våra samtal kom givetvis även att röra sig om Liedgrens egna psalmer i den då rätt nya 1937 års psalmbok. Jag fick höra många intressanta ting. Men det psalmhistoriskt mest anmärkningsvärda gällde översättningen av Grundtvigs sköna psalm *O, liv som blev tänt* (nr 258 i nuv. psalmbok). Vers 2 är inte Liedgrens översättning. Hur den lydde vet jag tyvärr inte. I den form vi nu har är den ett verk av ingen mindre än Sveriges dåvarande ecklesiastikminister Arthur Engberg personligen.

-Det har jag svårt att förlåta honom, sade Liedgren med stor uppriktighet.

Man förstår Liedgren. Det han med omsorg och poetisk känsla formulerat, hade ändrats till något sämre för att sedan läsas och sjungas av tusentals människor under lång tid.

Arne Skäremo

Några översättningar och deras historia

Kyrkoherden i Fägre John Ternstedt (1844–1938) var ofta sjuk och tvingades ta ledigt från sin tjänst som präst. Det symptom som han led av mest var sömnlöshet. Hans problem tycks ha börjat i samband med att han läste för dimissions-examen (det som från 1903 skulle komma att kallas teologie kandidatexamen) som han avlade 1866.¹ Men han plågades också av en ögonsjukdom.² Han säger även att hans mage och hans nerver fick känna följderna av den magra kost som han kunde unna sig under studietiden.³

Man kan spekulera i orsakerna till de svåra besvär som Ternstedt hade. Han hade uppenbarligen mycket höga krav på sig själv både moraliskt och arbetsmässigt. Han måste ha arbetat väldigt mycket under de perioder då han var frisk, inte minst med tanke på hans omfattande skriftliga produktion. Hans fromhet var också den av det mera krävande slaget. Det är faktorer som kan göra att man kan få sömnproblem. Däremot är det svårt att veta om det rörde sig om något konstitutionellt. Han talar inte sällan om att han har erfarenhet av nervsjukdom. Det är inte otroligt att Ternstedt enligt dåtidens synsätt hade fått diagnosen neurasteni. Den var på modet under sekelskiftet. I dag talar man istället om utmattningssymptom eller depression.

Tröst och råd för lidande

Kanske var det de besvär som Ternstedt plågades av som gjorde att han översatte ett par böcker från franska och tyska. De handlar båda var och en på sitt sätt, om hur man skall tackla svårigheter och lidanden. Rent teologiskt kunde nog Ternstedt också känna igen sig i dem.

Strax innan han översätter den franska skriften, har han gett ut en översättning av den franske mystikern ärkebiskop Frans Salignac de la Motte Fenelon.⁴ Där finns en formulering som Ternstedt säkert tagit till sig.

Lycklig den, som kan lida under en enfaldig frid, med fullkomligt motståndslöst bifall!⁵

Det kan nästan sättas som en slags devis för Ternstedts förhållningssätt till lidande, både teologiskt och själavårdsmässigt.

1879 översätter Ternstedt Charles Cuviers⁶ bok *Consolations et conseils de l'expérience tirés du journal d'un affligé* (9. uppl 1857). Han återger inte författarens namn i sin bearbetade översättning som han kallar *Tröst och råd för lidande. Ur en lidandes dagbok*.⁷ Han sätter inte heller ut hela sitt namn som översättare utan bara sina initialer J. T.

Boken består av 82 nummerade avsnitt förutom ett förord och ett antal tröstesånger på slutet. Inte för inte inleds det franska originalet med orden i Matt 5:41: ”Saliga de som sörjer, de skall bli tröstade”. Innehållet i skriften kan nog sammanfattas med följande citat: ”Ett gott råd för den lidande är alltid det, att han vänder sin uppmärksamhet från sitt lidande på Herren och söker stilla sitt hjärta vid ödmjuk erkänsla av att han lider skyldig, men att Gud det oaktat har kärlekens

avsikt med lidandet.”⁸

Ternstedt förhåller sig ganska fri i sin översättning. Hans version saknar förordet och de franska sångerna är ersatta av svenska. Istället har han gett ett eget råd i början: ”Läs icke denna lilla skrift, om du icke är eller åtminstone har varit en verkligt lidande, och även då, läs blott helt litet i sänder.”⁹ Det är som om han ville säga att Cuviers tankar bara kan förstås av den som har erfarenhet av lidande. För andra förblir de obegripliga.

Dessutom har Ternstedt märkligt nog uteslutit ett av avsnitten, nummer 30, i den ursprungliga texten. Man kan undra varför. På svenska lyder det:

När en olycklig som lider med en orolig själ och ett ängsligt hjärta frågar sig. Vem skall hjälpa mig? Vem skall trösta mig? Vem skall ge mig kraften och rädda mig från den nöd som tynger mig? Svara honom: Vem har hitintills hjälpt dig? Eftersom Gud har hållit dig uppe ända till den dag som idag är och har hjälpt dig att bära så stora bedrövelser, kommer han inte också att kunna hjälpa dig lika lätt i morgon och i övermorgon? *Jag skall rädda dig, säger den Evige*.¹⁰

Det kan väl knappast vara själva frågorna. Sådana frågor ställer väl ofta även en kristen människa. Kanske är det något i svaret som Ternstedt inte är nöjd med eller vill skona läsaren ifrån. Det är emellertid svårt att se att det skiljer sig från allt det andra som boken innehåller. Är det själva uppmaningen att svara en människa som är problemet? Klart är att han hade något skäl att så tydligt hoppa över ett stycke.

Kanske hör detta samman med att Ternstedt på ett ställe försvagar det som Cuvier hävdar.

Denne säger att ingenting stärker vår tro och vår tillit till Gud i bedrövelser så som minnet av de erfarenheter vi redan gjort av vår himmelske faders kraft, visdom och kärlek. Hos Ternstedt heter det att vår tro och tillit ”stärkas mycket”.¹¹

Ibland är han ängslig för att läsaren skall missförstå och söker då lägga till rätta. När Cuvier hävdar att vi inte kommer att få lida mer än den heliga kärleken och visdomen tillåter, infogar Ternstedt en bisats: ”Om än lidandet är en följd av vår försyndelse.”¹²

Slutligen nöjer sig inte Ternstedt med rådet att den lidande skall vända sin uppmärksamhet från sina svårigheter till Gud. Den lidande skall också söka stilla sitt hjärta ”vid ödmjuk erkänsla av att han lider skyldig, men att Gud det oaktat har kärlekens avsikt med honom”.¹³

Ternstedt använder säkert Cuviers skrift för egen del men han sprider den också själv till dem som är sjuka och vänder sig till honom för att få själavård.

Ternstedt är ofta sjuk

Jag följer Ternstedts egna berättelser för det fortsatta förloppet. Om han under andra tiden plågades av sin brist på sömn kan jag inte avgöra.

1 Ternstedt 1999, sid 45

2 Op. cit., sid 44.

3 Op. cit., sid 40.

4 *Den heliga visheten*. Stockholm 1898.

5 Op. cit., 16.

6 Cuvier (1798–1881) var präst och professor i historia vid universitetet i Strasbourg.

7 1. uppl, 1879, 2. uppl 1895, 3. uppl 1907.

8 *Tröst och råd för lidande*, 81, sid 75.

9 Op., cit., sid 2.

10 Cuvier, 30, sid 22f. Min översättning.

11 *Tröst och råd för lidande*, 38, sid 35.

12 Op., cit., 3, sid 6.

13 Op., cit, 81, sid 75.

Sömnlösheten tvingar Ternstedt till tjänstledighet 1894.¹⁴ Det tar ett helt år, innan han tillfrisknar. Tiden tillbringar han hemma, i Stockholm och på Fjällnäs sanatorium, i Härjedalen där han för övrigt för första gången träffar sin blivande hustru, även om han då inte fäste sig särskilt vid henne.

Sommaren 1900 vistas Ternstedt några veckor på ett vilohem i Habo, hos sin vän Ida Berglund. Där finns också Valdemar Rudin och Maria Lundborg. ”Då började mina ögon något öppnas för vad Maria Lundborg var och en hjärtats dragning till henne förnimmas. Dock höll jag mig på avstånd, avvaktande en högre ledning.”¹⁵

Den 2 juni till den 31 juni 1903 befinner han sig på Porla brunn.¹⁶ Där umgås han med många prominenta personer men han konstaterar att tonen är mycket flärdfull, ”grädde som surnade illa”. Han har, som han säger, föga gagn av kuren.

I oktober året därpå drabbas Ternstedt av en våldsamt sömnlöshet.¹⁷ Enligt egen utsago beror det bland annat på att han grips av en inre oro över att han trots uppmaningar från olika håll inte accepterat kallelsen som fjärde provpredikant vid domprostvalet i Skara. Det gör att han i slutet av oktober far till Kneippbaden i Norrköping, där han stannar ända till den 9 december. Vattenkuranstalten Kneippbaden som grundats 1899 erbjuder bad och behandling med kallt vatten. Där får man också vandra barfota i vatten eller vått gräs. Anstalten är i verksamhet till 1918.¹⁸ Den tyske prästen och professorn Sebastian Kneipp (1821–1897) uppfann 1848 den så kallade Kneippkuren med dess kallvattenbehandlingar och promenader i vått gräs.¹⁹ Men inte heller här får han någon hjälp. Det var fel på allt liksom på anstaltens läge och årstiden. Han kommer hem alldeles nerbruten och får inta sängläge. Först i slutet av januari 1905 blir han bättre tack vare en Valerianinfusion.

Men det dröjer inte länge, innan han åter får svårt med sömnen.²⁰ Den 19 juni reser han till Joxgårdens i Oviken, där han stannar till den 17 juli. Men det blir sämre så han far hem men måste ge sig vidare till Ulricehamn. Där ordinerar han sängläge till den 22 augusti då hustrun hämtar hem honom till prästgårdssängen.

¹⁴ Ternstedt 1999, 79.

¹⁵ Op. cit., sid 82.

¹⁶ *Dagbok från resor under åren 1900 till 1910*, sid 10.

¹⁷ Op. cit., sid 11.

¹⁸ Se *Kneippen - ett sekel*/Tina Grönkvist, Magnus Höjer, Pelle Wichmann, Norrköping 1999.

¹⁹ Se *Min vattenkur*/af Sebastian Kneipp; bearbetad öfversättning med förord, anmärkningar och tillägg af O Torstensson, Stockholm 1894.

²⁰ Op. cit., sid 12.

I april skriver Ternstedt ett brev till en kvinna som tydligt lider av psykiska besvär. I all sin korthet är det ett mycket instruktivt brev. Där antyder han något om sina egna erfarenheter, hänvisar till Cuviers skrift och ger några själavårdande råd:²¹

Med deltagande har jag genomläst Eder brev, bör väl ock såsom själf hafvande varit rätt mycket sjuk, däri ha en hjälp till att förstå edert lidande. De nervösa sjukdomarna fattas ej så lätt af dem, som icke delat dem. Då ni redan fått i Eder hand den lilla af mig på svenska utgifna boken: Tröst och råd för lidande”, har jag ej mycket att lägga till hvad där säges. De däri gifna trösteorden, äro, synas mig, synnerligen väl lämpade för sådana sjuklingar som Ni. Det är därför godt om Ni förnyar läsningen af den och med bedjande hjärta hakar Eder fast vid de undervisningens och tröstens ord, som där bjudas

Eder. Af egen och många andras erfarenhet vet jag, huru det fått tjäna till hjälp i djup och svår nöd.

För det beklämde, förvirrade sinnet vet jag dock väl, huru svårt det är att i stilla förtröstan stanna vid något. Dock, därtill måste det komma, om vi skola bli hulpna. Ni får ej taga för Eder mycket. Det är ej litet vunnet, om Ni, att börja med, kan hålla fast det, att Gud som icke låter en sparv falla till jorden sin vilja förutan, ser just på Eder med sin faderskärleks blick, delar till åt Eder det lidande, som är för Eder behöfligt och håller Eder med sin hand, så att Ni ej går under.

När det oroliga, upproriska hjärtat gör allehanda invändningar mot att Ni får lida det eller det svåra och frågar hvarför Ni ej kan slippa det eller få det utbytt mot något annat lindrigare, så säg: ”Gud vill och vet mitt bästa långt bättre än jag”, se och gå in under hans vilja just under den form af lidande, som möter Eder. Allt beror på, om man af hjärtat kan säga: Ske Guds vilja. Man blir då oöfvervinnelig. Den som helt går öfver på Guds sida får Gud helt med sig och för sig. Och kan Ni, om än under suckan och bäfvan dock uppriktigt säga: ”Nyttja själf vad sätt du finner, endast du mitt hjärta vinner”, då blir Ni stilla. Egenviljan och de orena begären får då ej makt öfver Eder. Och i stillheten födes hoppet. Men genom stillhet och hopp blifva vi starka (Es. 30:125).

Vänta inte hjälp af någon eller något utom Gud. ”Jag, jag är eder tröstare”, säger han (Es 37:12). Fortvifla aldrig, så länge Ni har Gud att fly till.

Lider Ni af brist på sömn – så vanligt i nervsjukdomar – så sök noga undvika hvad som stör denna. Vistas så mycket som möjligt ute i friska luften med en efter krafterna afpassad rörelse. Jag vill ihågkomma eder i böner till Gud.

Kanske har vi här ett svar på varför Ternstedt strök ett av avsnitten hos Cuvier. I stället för att undra över sitt lidande, bör man lita på att Gud vet bäst och anpassa sig efter hans vilja.

I mars 1907 söker han så läkare i Stockholm, professor Lennmalm.²² Frithiof Lennmalm (1858–1924), professor i nervsjukdomar vid Karolinska institutet anses vid den tiden vara en av landets mest erfarna nervläkare. Han är visserligen vetenskapsman, men främst kliniker med en omfattande praktik.²³ För magen visas Ternstedt vidare till en doktor Jonsson. Men inte heller här får han någon hjälp. Hemma igen blir han allt sämre. Gamla arsenikhaltiga tapeter gör honom stor skada.

²¹ Brev till fru Anna Westrell, Stockholm, den 15/4 1905.

²² Ibid.

²³ *Svenskt Biografiskt Lexikon*, ”Frithiof Lennmalm”.

Han är emellertid hemma och får skötas av sin hustru, innan han den 1 augusti kommer till Ulricehamn. Där inträder en förbättring och han kan åka därifrån den 21 augusti.

Hösten 1912 blir Ternstedt ännu en gång oförmögen till arbete.²⁴ Han vistas så småningom på ett pensionat i Mullsjö för att i början på april komma till Enköping och en fem veckors behandling av den berömde doktor Ernst Westerlund. Westerlund (1839–1924) är en mycket anlitad nervläkare. Han använder sig av regimterapi, där patienten förläggs ett detaljerat dagsschema. Han inkluderar också patienten i terapin genom ett vi-tilltal.²⁵

Ternstedt blir nästan helt återställd och reser till Ulricehamn för fortsatt vila. Där blir han dock sämre. På våren 1914 vistas han fem veckor på Diakonissanstaltens hospits i Stockholm. Där får han massage utan egentlig förbättring. Han kan först börja tjänstgöra igen i september 1914.

1920 insjuknar han på nytt och tillbringar några veckor på Mössebergs kurort.²⁶ I några brev från sommaren det året inleder han med att berätta att han skriver från sitt sjukläger. I det ena avböjer han på grund av sjukdom en vigsel²⁷ och i det andra till Emily Dicksons döttrar med anledning av deras moders död.²⁸ Från 1921 hålls han, enligt vad han själv säger, nere.

För sömnlösa nätter och oroliga dagar

Med tanke på de svårigheter som Ternstedt går igenom kanske det inte är så konstigt att han översätter en bok av den schweiziske juridikprofessorn och ledamoten av Internationella skiljedomstolen i Haag, Carl Hilty (1833–1909) från 1901 *Für schlaflose Nächte*. Han gav den titeln *För sömnlösa nätter och oroliga dagar* (1912) på svenska.

Ternstedt säger sig i förordet ha gjort en pietetsfull bearbetning av texten.²⁹ Utan en sådan skulle han inte ha åtagit sig uppdraget. På så sätt kommer den, menar han, att tjäna Hiltys ”ädla syfte”, bättre än om det bara rört sig om en helt vanlig översättning.

Det är inte svårt att se att Ternstedt på flera ställen översatt ganska fritt och lagt till egna tankegångar och formuleringar.

I ett avsnitt om nattvarden säger Hilty ordagrant: ”men det är en *andlig* kraft, och den vänder sig till den andliga, inre människan.”³⁰ Det blir hos Ternstedt: ”men det är en *andlig* eller kanske rättare: *andelekamlig* kraft av den natur, att den i första hand måste vända sig till den andliga, inre människan.”³¹ Här vill alltså Ternstedt förtydliga Hilty genom att använda sin egen teologiska term ”andelekamlig”, som förmodligen var helt främmande för Hilty men som förefaller Ternstedt naturlig. I någon mening ansåg han att det andliga hade en natur, eller om man så vill kropp. Uttrycket ”andelekamlig” är förmodligen okänt för den som läser Hiltys bok utan att först ha tagit del av Ternstedts tankegångar. Men det bekymrar inte översättaren.

Ibland visar Ternstedt upp en obegriplig förnumstighet. Hilty talar på ett ställe om den formalitet som saknar andligt innehåll och som inte tjänar tron. ”De erfarenheter som många tusen barn från så kallade fromma familjer gjort är talande bevis för det”, avslutar han lakoniskt sin betraktel-

24 Ternstedt 1999, sid 88.

25 Se <http://www.westerlundsallskapet.se/resume.html>.

26 Op. cit., sid 90.

27 Brev till fröken Ljunggren den 19/6 1920.

28 Brev till systrarna Ella och Emmy söndagen den 11/7 1920, kl. 10.30.

29 *För sömnlösa nätter och oroliga dagar*, sid 6.

30 *Für schlaflose Nächte*, sid 61.

31 *För sömnlösa nätter och oroliga dagar*, sid 36.

se.³² Men Ternstedt kan inte låta bli att tillägga: ”Därmed nekas dock ej, att en from vana och ordning inom ett hem, då de uppbäras av inre sanning av dess ledande medlemmar, kan i avsevärd grad tjäna att inom hemmet främja sann gudsfruktan.”³³ Det tillägget förtar utan tvekan något av kraften i Hiltys framställning.

Till Ternstedts försvar kan man kanske anföra att han inte har varit ensam om att bearbeta Hiltys text. Herder Verlag gav 1985 ut en kraftigt omarbetad version av *Für schlaflose Nächte*, där man gått mycket hårdare fram med texten än Ternstedt.³⁴

Karl-Erik Tysk

32 *Für schlaflose Nächte*, sid 152, 14 maj.

33 *För sömnlösa nätter och oroliga dagar*, sid 98.

34 *Für schlaflose Nächte, Von der Kraft, die aus der Stille kommt*, Herder Verlag 1985.

Ett unikum!

Nils Josef Linnarsson

Det måste vara ett unikt händelse och ett unikum att två ättlingar till framstående präster från Skara stift kommer att bo på samma gata i vår tid! Så är fallet med Johan Siberg och Dag Linnarsson som båda bor på Långängsvägen i Stocksund.

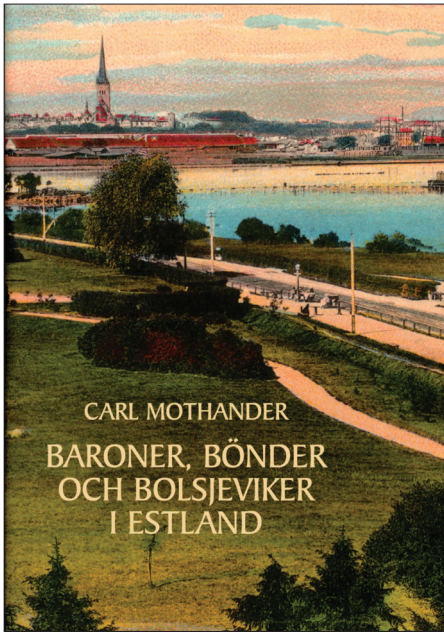
Johan Siberg är ättling till Anders Siberg som var född i Skövde 1724 och avled i Skara 1794. Han blev docent och *archivarius* vid Skara gymnasium 1755. Prästvigdes 1763 och förste teologie lektor och kyrkoherde i Götene 1771, prost över Kinne kontrakt 1772. Han erhöll avsked från lektorstjänsten i Skara 1778. På senare år var han helt blind och led av svår hypokondri

Dag Linnarsson är ättling efter domprosten Nils Josef Linnarsson (1833–1904). Han prästvigdes 1866 och hade dessförinnan varit docent i dogmatik och moralteologi i Uppsala. Han blev kyrkoherde i Falköping 1874 och 1877 blev han utnämnd till teol. dr. Domprost blev han 1889.

Han har författat ett flertal teologiska skrifter och utgav *Teologisk tidskrift* 1868–1870. Han var en stor vän av missionen. Släkten Linnarsson härstammar från gården Torpa i Böne pastorat.

Johnny Hagberg

Baroner, bönder och bolsjeviker i Estland

Stockholmaren Carl Mothander var frivillig i både det finska och det estniska frihetskriget. Senare, under mellankrigsåren, var han verksam som utlandsjournalist. Vid en av sina resor i Baltikum kom han att träffa Betina Wrangel, av den urgamla baltiska adelsfamiljen med samma namn, ensam arvtagerska till godset Tois några mil utanför Tallinn. Med henne ingick han äktenskap, och

blev därmed "Svenske Herr Carl på Tois". Förmågan att hantera pennan kom väl till pass när han senare skulle beskriva sina minnen från det Estland som de facto slogs i spillror, ja upphörde att existera framför hans ögon i samband med den sovjetiska ockupationen 1939 – Mothander själv benämner dessa händelser "Ragnarök". Den första utgåvan av *Baroner, bönder och bolsjeviker i Estland* trycktes 1943, och det är en god sak att boken nu återigen finns att tillgå på annat sätt än via antikvariat, detta tack vare Svenska S:t Mikaelssamfundets i Tallinn försorg. Den värld Mothander kom att få insyn i, och beskriver, den existerar idag endast som ett historiskt minne.

Centrum i Mothanders skildring är först och främst balterna, deras liv, kultur, miljö och värderingar. Denna grupp skiljer han från esterna, landets urinvånare, som Mothander på det hela är ganska ointresserad av, men heller inte nedlåtande mot. Detsamma kan sägas om hans intresse för estlands-svenskarna. Det senare uppfattar jag dock snarast så, att denna folkspillra inte ingick i vad han avsåg att beskriva. Med balter avser Mothander den vanligtvis etniskt tyska befolkning som ursprungligen kom till Baltikum under Tyska ordens expansion under medeltiden, och blev kvar där som jordägare och jordbrukare – större delen av den baltiska jorden tillhörde dessa familjer. En del av dessa släkter förgrenade sig med tiden till både Sverige och Finland, så exempelvis släkten Wrangel. Balternas kärlek till jorden återkommer Mothander till flerfaldigt. En del har idag återvänt till Estland och den jord som en gång tillhörde familjen.

Genom sitt äktenskap blir Mothander lantjunkare, ansvarig för jordbruket på Tois. En hel del utrymme ägnas dessa vedermödor, "med livfulla närbilder av trojänare och allmoge".

Genom sitt äktenskap – som initialt sågs på med skepsis av hustruns baltiska släktingar – kom Mothander att få unika inblickar i en social kontext som utgjorde en värld för sig: den så kallade "Dombergssocieten". Domberget är höjdpunkten i Tallinns gamla stad. Där mottog enligt legenden danskarna sin fana, *Dannebrog* – namnet Tallinn betyder just "danskstaden" på estniska, medan det traditionella namnet ju annars länge var Reval. "Dombergssocieten" bestod av de baltiska familjer som hela eller delar av året levde där, och som "bevarade sin stämning av l'ancien régime och sina förnämliga traditioner mitt i alla ekonomiska besvär". En del familjer, som Mothander med fru, levde vår och sommar på sina gods, men

flyttade in till sina våningar och palats vid Domberget under vintermånaderna. Andra bodde där permanent. Vissa släkter delade bostad. Så bodde exempelvis Mothander med fru i det Tollska palatset, granne med Riddarhuset och domkyrkan – en gång den tyska kyrkan. Det är aldrig något ekonomiskt överflöd som beskrivs – många tvingas leva på lån eller pruta sig till bättre priser vid någon av stadens marknader, andra kommer inte ur sin problematik utan tvingas i personlig konkurs. Mothanders skildringar visar dock övertydligt, att stil och klass inte har med pengar att göra. Oavsett ekonomiska förutsättningar menade sig balterna förvalta ett slags kulturarv, som utgjorde ett slags interaktion mellan arv och miljö.

En god del av boken ägnas balternas uppbrott. Många av balterna slets mellan å ena sidan kärlek till jorden och landet, och å andra sidan det uppenbara hot som den sovjetiska ockupationen och kommunismen innebar. Socialism i dess olika former har som bekant dödat fler människor än rökning, något som Estlands invånare, vare sig de var ester eller balter, kom att få erfara. En del balter stannade, men flertalet lämnade – majoriteten för en ny tillvaro i Tyskland vilken generöst erbjöds av Tredje riket. Mothander med fru blev kvar längre än många andra, men tvingades till slut att ge upp med avsikten att börja ett nytt liv i Sverige. Sovjets hemliga polis, GPU, satte käppar i hjulet, men efter ett spel på hög nivå kunde herrskapet lämna Estland för Sverige, dock utan några direkta tillgångar.

Mothanders framställning är ett tidsdokument, och som sådant klart läsvärt. Jag besökte nyligen Tallinn och dess Domberg. Intrycken blev andra, mer levande, efter att ha läst *Baroner, bönder och bolsjeviker i Estland*.

Carl Mothander: *Baroner, bönder och bolsjeviker i Estland*. Svenska S:t Mikaelssamfundet i Tallinn (utg.), Tallinn 2013, 283 sidor. Boken kostar 150 kr och kan beställas från Johnny Hagberg.

Markus Hagberg

Den avkortade prästkappan

I våras berättades i Svenska Dagbladet om en präst på 1800-talet, som vid varje gudstjänst tvingades bära ett slags tecken som bevis på en förseelse, som domkapitlet straffat honom för. Berättaren misstänkte att förseelsen lett till att prästens första barn föddes ganska snart efter vigseln. Men hon visste varken om detta var orsaken eller vad straffet bestod i.

Gissningsvis är detta en variant av den folkliga föreställningen på sina håll under 1800-talet, att domkapitlet kunde straffa en präst för förseelser genom att kalla in honom och korta av hans prästkappa. Hela församlingen kunde ju se, att prästen efter sitt senaste besök i stiftsstadens inte längre uppträdde i en prästkappa, som släpade efter honom på golvet när han gick för altaret. Efter stadsbesöket var den avsevärt kortare och räckte kanske nätt och jämnt ned till golvet.

Att prästen vid stadsbesöket skaffat sig den sedan upplysningstiden moderna franska abbekappan var det givetvis ingen som begrep. I en tid när prästkappan tillhörde ständsdräkten och brukades vid vissa framträdanden utanför kyrkorummets måste en sådan kappa ha varit betydligt mera lätthanterlig.

Tyvärr minns jag inte var jag har läst om den avkortade prästkappan. Har någon av läsarna träffat på den?

Bengt Stolt

Frågor till en västgötapräst

Med anledning av Britt G. Hallqvists dikt *Frågor till en västgötapräst* vill jag förmedla vad som stod i *Kyrkvägen* när det begav sig. Året var 1952 – de många kommunsammanslagningarna i vårt land – då som nu berör de oss. Vem västgötaprästen är som skriver svaret vet vi ju inte!

Frågorna som Britt G. formulerar kan vi ju också idag höra, frågor ställda till både präst – diakon – hemtjänst. Frågor som aldrig får svar här i tiden men som ändå känns bra att ställa.

Inger Dafgård

Frågor till en västgötapräst (Kyrkvägen nr 8 Augusti 1952)

Av Britt G. Hallqvist,

När de gamla kommunerna uppgått i storkommuner, finns fortfarande de små församlingarnas namn kvar. När denna tid är förbi, hur blir det då?

”Nya himlar och en ny jord förbida vi efter hans löfte ...”

*Det finns väl socknar i himlen
så att Böne- och Knättebor
och folk ifrån Magra och Erska
kan hitta sin far och mor?*

*Kristina på Stommen i Björke,
ska hon träffa sin lille son
uppstånden ur graven vid häggen
i bortersta kyrkogårdsvrån?*

*Kommunalordförarn i Lena,
ska han lyfta klubban igen
och klia sin sträva haka
bland sparsamma sockenmän?*

*Och klockarn som sjöng så ljudligt
i Trökörna kyrka en gång
ska’ han reta sin gamle pastor
med en alltför släpande sång?*

*Och Hudenegumman som trodde
så fast på att Herren dög
att signa Hudene bönder
så havren blev grann och hög,
ska hon vandra på Hudenevägar
där uppe i höjderna blå?*

*Ja, ack om man bara visste,
om bara man visste ändå!*

*i Alboga, Od och Öra,
där duger det gott att bo,
ska Gud lyfta opp i näven
till himlen de socknarna, tro?*

*Om man är darrig i benen
efter domens och dödens bad*

*och får se Västra Tunhems kyrka,
då blir man nog lugn och glad.
Jag kan grubbla ibland om natten:
ska Tämta- och Vångabor
hitta rätt i den himmelska staden?
Så säg mig, präst, vad du tror!*

Vad jag tror (Kyrkvägen nr 11, November 1952)

Svar på frågor till en västgötapräst

Fru Britt G. Hallqvist,
Alingsås

I nr 8 av *Kyrkvägen* har Red. publicerat en dikt av Eder under rubriken ”Frågor till en västgötapräst”.

Det är många frågor som inställer sig vid läsningen därav, vid sidan av de i verserna uppställda. Först undrade jag, om det hela verkligen var allvarligt menat. Jag undrade i mitt stilla sinne vad mina vänner i Lena, Trökörna, Hudene och Od skulle tänka. Avsåg Ni att driva med kommunalordförarn och kantorn och gumman, så var det ju ett olämpligt sätt och var det bara en rapsodi på namn och ord, så gjorde detta dikten ännu egendomligare. Uppriktigt sagt, jag uppskattade inte den form under vilken frågorna framställdes och därför reste sig många andra frågor än dessa.

Men så läste jag den ett par gånger till, och så tog jag med mig tidningen till den gamla Maria, som ser dåligt och inte så värst bra kan läsa själv. Jag läste dikten för henne rad för rad. Och ibland kastade jag en blick på hennes ansikte. Hon följde noga med.

Nåväl, jag läste till slut:

”... ska Tämta- och Vångabor hitta rätt i den himmelska staden?
Säg mig nu, präst, vad du tror?”

– Vad tror Maria, sa jag.

– Jag tror på de dödas uppståndelse och ett evigt liv, sa hon liksom för sig själv.

Men så började hon tala om något annat. Se, Maria är barnfödd i samma pastorat, där den i dikten nämnda Kristina på Stommen hörde hemma. Jag vet att hon flyttade hemifrån rätt tidigt, och att hon där bara har kvar två gravar: sin mans och sin tidigt avlidne, ende sons. Och nu började hon tala om sin gamla hemförsamling.

– Jag undrar om socknen heter Vesene än, sa hon. Har dom inte tagit bort alla småsocknarna?

– Jo, i borgerlig mening har den ju uppgått i en storkommun, troligen Gäsene. Men socknen i kyrklig mening, dom som söker sig till samma kyrka och utgör en församling, den finns kvar. Kyrkan berörs inte av kommunreformen, än åtminstone. – Kyrkan och kyrkogården och församlingen är alltså precis desamma än. Det är för mig den enda fasta punkten här på jorden, platsen där jag har jordat mina kära. Men vi har ingen familjegrav. Och jag kommer att jordas här, ett par mil ”hemifrån”. Ändå vet jag, att vi kommer att mötas en gång. För ett avstånd på några mil det betyder i evigheten lika lite som tvärs över gången på Vesene kyrkogård, eller tvärs över Atlanten till mina syskonbarns gravar i Amerika.

Men nu vandrar vi här i tro och inte i åskådning. Vi behöver ha en påtaglig bild av verkligheten. Det är ju för det vi har en kyrka och en gudstjänst som låter oss ana evigheten. Det är ju för det vi har en församling som hålles samman av tron på den Evige. Församlingen och kyrkan är väl en bild av den segerfirande församlingen, eller hur, pastorn?

– Ja, fast det är väl en dålig bild, sa jag (jag tänkte på hur lite folk det var i kyrkan förra söndagen när det regnade och i går, när havren stod grann och hög i höstsolen och behövde bärgas).

– Ja, men om Frälsaren vandrade på jorden i förnedringens gestalt, så får väl hans kyrka finna sig i samma villkor. Vi har i alla fall något att hålla oss till och vila blicken på och fästa tankarna vid. Och jag tror att de där småsocknarna som Britt Hallqvist talar om, de kommer att samla stora menigheter på evighetens morgon inför Frälsaren. Där kommer det nog att finnas kommunalordförare, även om inta alla är med, och där kommer att finnas präster och klockare och kyrkväktare, fast jag tror inte att det är som lättast för dem att komma in i himlen.

Och jag tror att dom kommer att känna igen sig och känna igen varandra. Men vi får väl för all del hoppas att det inte blir precis som på jorden. Där ska allt vara fullkomligt. Och det är det då inte här.

Men här sitter jag och pratar. Det var väl pastorn som skulle ge svar?

Vi samtalar länge än. Men hennes fråga och Eder fråga har bränt i mitt sinne. Jag tror att frågan var allvarligt menad:

– Så säg mig, präst, vad du tror!?

Uppriktigt sagt – hur mycket jag än älskar vårt stift med dess många västgöta- och smålandssocknar, så är jag rädd att det kan bli ganska ont om västgötar och smålänningar i himlen på uppståndelsens dag. Man kommer inte dit, bara därför att man varit kommunalordförande i en västgötakommun, även om man plikttroget skött alla de kommunala uppdrag, som nu i storkommunernas tid är fördelade på ett par tre heltidsanställda tjänstemän. Man kommer inte till himlen genom domens bad bara för Västra Tunhems kyrkas skull och även om kantorn hade sjungit precis som prästen ville, så är det väl inte säkert att han kunde sjunga sig in i himlen, om han inte också var beredd på att leva och dö i den tro, som psalmerna talade om.

Många människor lever nog gärna i den tron, att de är förutbestämda för evigheten och automatiskt kommer dit efter döden.

Man kallas kyrklig och går då och då i kyrkan, allt under det att det väsentliga intresset hänger vid det jordiska. Är det så säkert att allt i våra socknar hör evigheten till?

Men de som har vandrat kyrkvägen och fått undervisning i Guds ord, de som i sin kallelse har levat nära Herren, de som har jordat sina kära i den trygga förvisningen att Jesus är Uppståndelsen och livet och som själva dött i den vissheten, nog har de nått målet för sin tro och längtan.

Men jag tror som Maria, att de kommer att känna igen sig. De som här har fått hemortsrätt i kyrkan, de kommer att känna sig hemma i den stora menigheten därovan. Men det är nog sant som det står i psalmen, att ”vi för himlen måste mogna”.

Nu ville jag tacka för att frågan har blivit väckt. Och jag

skulle vilja låta den gå vidare till mina församlingsbor: Hittar Ni till socknen och församlingen därovan?

Västgötapräst

Ett par frågor (Kyrkvägen nr 9 September 1952)

”Frågor till en västgötapräst” får här i viss mån sin fortsättning i form av några frågor, som någon i läsekretsen insänt. Vi lämna denna gång ordet till kontraktsprosten Erik Petzäll:

Kyrkvägens redaktör har till besvarande sänt mig ett par frågor, som emellertid fått en så egendomlig formulering, att jag ej kunnat bli fullkomligt viss om frågeställarens syfte, varför svaren måhända icke heller kunna bliva alldeles träffande.

Den första frågan lyder så: ”Om himlen skall vara en himmel och människan ha kvar sina jordiska sysslor och egenskaper efter livet, måste inte samtliga människor då komma till himlen?”

Svar: Är himlen verkligen en himmel, kunna endast de frälsta komma där in, vilka föreställningar den fromma fantasin än gör sig om tillvaron där.

Den andra frågan lyder så: ”Finns det däremot ett helvete dit en del förvisas måste inte då all jordisk kontakt ta slut efter döden?”

Svar: Skriften lär, att vi ingen kontakt ha eller få ha med våra avsomnade, vare sig de gått väl bort eller ej.

Läs liknelsen om den rike mannen och Lasarus, varav framgår, att ”ett svalg är befast” mellan paradiset, livets rike, och dödsriket, så att ingen korrespondens dem emellan kan ske, så ock, att varje förslag om varnande spöksyner till eventuell bättring för den rikes efterlevande bestämt avvisas.

Härtill vill jag knyta följande reflexioner:

1) För oss är rummets och tidens begränsning naturlig, vadan vi ha ytterst svårt att frigöra våra tankar från mänskligt och ”geografiskt” färgade föreställningar om den himmelska världen.

2) Fastän Guds ord ”är rent och klart, som guld i degeln skärat”, går det skyhögt över vårt förstånd.

3) Himmel och helvete äro i första hand *tillstånd*, icke ortsbestämningar. ”Andens frukter”, kärlek, glädje, givmildhet, sanning, godhet, kunna växa under de vidrigaste och mest helvetiska förhållanden här – och då är redan ett stycke av himlen för handen. Ett liv i ”köttets gärningar”, otukt, vrede, avund, hat, hämnd, vidskepelse och lögn, är lika realistiskt helvete här som trots någonsin ”på andra sidan”.

4) Det finns inte det minsta hinder för den fromma fantasin att hoppas på en plats för t. ex. sockenkyrkan även i den himmelska världen, ej heller för att utrusta staden därovan med murar av guld och portar av kristall, men det gäller hålla fast vi, att detta allt blott är våra egna drömmar om något, ”som intet öga sett och intet öra hört”.

5) Är Gud genom syndaförlåtelsens under medelpunkten och kraftkällan i vårt liv här, då finnes ingen *möjlighet* vare sig till egoistisk frälsningssträvan eller *anledning* till ”förvetna” frågor om den värld, vi ej ha sett.

Fristad den 28/10 1952

Erik Petzäll

De svävande dopänglarna

Ängel i Utvängstorp. Foto: Bengt Stolt

Svävande dopänglar kallas här de snidade och målade änglar av trä, som förekommer i ett fåtal svenska kyrkor. De hänger i en lina, som leder ned från kyrkorummets valv eller tak. Vanligen håller ängeln båda armarna utsträckta. I ena handen håller figuren en liten bricka för dopskål, som brukar ha formen av en mussla. I andra handen håller vissa änglar en bibeltext. De sju änglarna i Skara stift håller i en öppen bok där det läses: ”Then thär tror och warder döpt skal warda salig. Marc. 16:16.” I regel har skulpturen snidats på 1700-talet.

Ängeln uppger att ursprungligen fungera som dopfunt. Linan löpte över en liten trissa nära kyrktaket. Linans andra ända ledde ned i kyrkorummet. Där fanns en vevanordning, som gjorde det möjligt att hissa ängeln upp och ned. Ängeln hängde i vanliga fall nära kyrktaket men firades ned till lämplig höjd vid dop. En skål för dopvatten placerades då på ängeln bricka och gjorde tjänst som funt.

Uppslaget till dopänglar kan ha kommit från seden att i äldre tid ha dopfunten täckt med ett lock. Funtar med tunga lock av metall försågs i vissa fall med en hissanordning, så att locket kunde hissas upp när funten skulle användas för dop.

I Sverige är dopänglar ovanliga. Genom en inventering har författaren lyckats spåra upp ett 20-tal. Några är bara arkivaliskt belagda. Andra är skadade och förvaras på museum eller i något magasin. De som i dag är kvar i kyrkorummen hänger vanligen över dopfunten. Endast i fyra svenska kyrkor finns den ursprungliga hissanordning bevarad, som gör det möjligt att använda änglarna vid dop.

De flesta svenska dopänglarna finns i kyrkor i omgivningen av Jönköping. Sju av dem tillhör Skara stift. De är Bjurbäck, Daretorp, Kymbo, Liared, Utvängstorp, Vistorp och Vättak. Änglarna i Bjurbäck och Daretorp har bevarat sin ursprungliga hissanordning. De är också de enda, som oavbrutet sedan 1700-talet använts vid dop. I Hakarp nordost om Huskvarna och i Bredestad söder om Tranås finns också dopänglar med fungerande hissanordningar. Båda änglarna var en tid undanställda, innan upphängningsanordningen i kyrkorna vid mitten av 1900-talet återställdes i användbart skick.

I Hakarp avstyrkte landsantikvarien 1944 att dopängeln på

nytt sattes upp i kyrkorummet. Hans motivering var att eftersom kyrkan innehöll ett antal sköldar från 1600-talet, så skulle dopängeln göra att rummet blev överlastat av barockföremål. Trots detta sattes dopanordningen upp igen. Kontraktsposten i Hakarp har berättat att särskilt äldre syskon brukar vara fascinerade av att se dopängeln komma ner.

Några rader om dopänglarna i Skara stift! Landets äldsta dopängel finns i Bjurbäck. Den tillverkades 1730 av träsnidaren Jonas Larsson Elfvenberg (1694–1744) från Borås. Denne har också utfört altaruppsatsen, som är en gåva av översten Carl Lillie på Näs och hans hustru Agneta Mörner. Dopängeln beställdes troligen samtidigt men bekostades enligt stämmobeslut av församlingen. Ängeln renoverades 1770 av Jöns Lindberg. Den målades 1898 i ekimitation, som togs bort igen 1963. Som tidigare nämnts har dopängeln hela sin tid kunnat hissas ned och användas vid dop.

Jöns Lindberg har också snidat flera dopänglar i närliggande kyrkor. Den äldsta utfördes 1767 för Vättak. Den hänger nu över dopfunten. 1770 tillkom dopängeln i Daretorp. Det är som nämnts den andra av de båda dopänglar, som i likhet med den i Bjurbäck i alla tider använts vid dopen i kyrkan. Lindbergs ängel i Vistorp slutligen är försedd med årtal 1773. Den hängde mitt för altaret till 1882, då ny kyrka byggdes. I samband med nybygget tog man vara på sin medeltida dopfunt, som tidigare stått på kyrkogården. Den togs in i den nya kyrkan och ställdes upp i koret. Över funten placerades så småningom dopängeln.

Utvängstorps kyrka äger en dopängel, som torde vara från samma tid som de föregående. Den togs ned i samband med en ombyggnad 1838. I en beskrivning från 1877 heter det, att dopängeln ”gömmes nu i klockstapeln.” På ett foto från 1920-talet hade man tagit in ängeln i sakristian och hängt den under ett hörn av det platta taket. 1959 renoverades ängeln och fick komma tillbaka till kyrkorummet igen. Den fick hänga över dopfunten.

Mera anonym är dopängeln i Liared. Den torde som de övriga vara från 1700-talet. Vid en inventering 1828 uppräknas ”1 st Dopengel, som vid döpelseacten nedsänkes från taket i choret.” I den kyrka, som nybyggdes 1845, hänger ängeln över dopfunten.

Två dopänglar har tillhört kyrkor i västgötadeln av Göteborgs stift. Den ena fanns i Bergum, där den hängde över altarringen till restaureringen 1886. Den såldes 1894 enligt stämmobeslut. Dess vidare öden är okända. Den andra skänktes 1806 till kyrkan i Grönahög. Givarna var kyrkvårdarna, klockaren och sju andra församlingsbor, enligt enligt en inskrift på en av vingarna. Den var i användning 1819 men noteras 1830 med tillägget ”begagnas icke mer.” Dopängeln är numera deponerad i Borås museum.

I Göteborgs stift finns inga andra dopänglar än de båda nyss nämnda. Orsaken kan vara att det i västra Sverige är vanligt med en annan typ av skulpterade änglar, som lämpligen kan kallas basunänglar. De uppträder från slutet av 1600-talet. Änglarna återges blåsande i en basun och bär ett språkband, som manar till dop och bättring. De förefaller vara ett komplement till de målade yttersta domsframställningar, som blir vanliga i kyrktaken i denna del av Sverige under 1700-talets förra hälft. Den allvarliga karaktären av det budskap basunänglarna förmedlar kan vara en orsak till att man inte införde änglaskulpturer att använda vid så glädjefulla tillfällen som dop.

Dopänglarna leder sitt ursprung tillbaka till den ändring av platsen för kyrkdopen, som blev en följd av reformationen. Det medeltida dopritualet innehöll ett inledande parti, som skulle läsas vid kyrkdörren, således utanför kyrkan. Här

skulle faddrarna på barnets vägnar avsäga sig djävulen. Först när detta och några andra moment var genomförda vandrade präst och dopfölje in i kyrkan. Där fullföljdes dopet med den vattenösning, som vi känner igen från dopen i dag. Dopets samband med kyrkdörren gjorde att den medeltida dopfunten av praktiska skäl stod nära kyrkans ingång, i vapenhuset eller i kyrkans mitt eller västra del. I vissa kyrkor stod den i ett särskilt dopkapell.

Kanske använde prästen vid dopet en vändbar stola med de båda sidorna i olika färger, vitt och någon dyster botfärg. Vid akten utanför kyrkan, innan man av sagt sig djävulen, uppträdde prästen i stola med botfärgen utåt. Före inträdet i kyrkorummet vände prästen stolan, så att den vita färgen blev synlig. Hur vanlig seden var är okänt.

Reformatörerna ansåg att dopet inte skulle vara familjens enskilda angelägenhet utan att dopet skulle ske i hela församlingens åsyn. Det blev därför aktuellt att flytta fram

Från Sköldinge kyrka. Foto: ATA.

dopfunten i koret. Från början av 1600-talet finns det svenska statuter om detta. Men många församlingar flyttade inte sin tunga medeltida stenfont utan ordnade dopmöjligheter på annat sätt. De skaffade sig en ny font, ”effter dhet maneret som nu i bruk är” som det heter i en anteckning från 1661. Några funtar fick formen av figurer. Gustaf Adolfs kyrka i Västergötland har en efterreformatorisk font i form av en stående ängel med dopskålen på huvudet. I Norrland förekommer funtar i form av stående änglar med dopskålen i händerna. I tre kyrkor i Strängnäs stift, Hallsberg, Sköldinge och Sköllersta, anskaffade man en font i form av en stående präst i 1600-talets ståndsdräkt, med dopskålen på huvudet.

I vissa kyrkor blev det så småningom trångt i koret sedan dopfunten flyttats dit. Folkökningen medförde att utrymmet i koret behövdes för bänkar. Man måste då flytta undan funten och ordna dopmöjligheten på annat sätt. I en beskrivning av Södra Björke kyrka heter det 1774, att inga funtar längre brukas i traktens kyrkor, eftersom koren är för trånga. I stället döps barnen i en skål, som sätts fram på altarringen.

I det lutherska Tyskland löste man problemet genom dopänglar. Den äldsta hänger i Kirchhorst i närheten av Lüneburg och bär årtalet 1679. De flesta anskaffades under 1700-talet. De blev mycket vanliga och är ofta pittoreska exempel på allmogekonst. I kalvinistiskt influerade församlingar förefaller man ha varit mera tveksam. I Grünberg i Hessen ville de kyrkliga myndigheterna år 1717 ersätta dopfunten med en dopängel. Men grupper av församlingsbor opponerade sig mot att i kyrkan införa en ”avgudabild,” till yttermera visso samma år, som man firade 200-årsminnet av spikningen av Luthers 95 teser.

I Sverige tog man på 1730-talet upp idén med dopänglar. De fick dock inte någon större spridning. Det ligger nära till hands att förmoda att uppslaget till dopänglar i Sverige kom från Svenska Pommern genom personliga kontakter, något som dock inte är närmare undersökt.

Efter upplysningstiden uppträder från början av 1800-talet en reaktion mot dopänglar, både i Tyskland och i vårt land. Det blev allt vanligare att dopänglarna togs ned och flyttades ut ur kyrkorummen. I Braunschweig utfärdades 1846 ett direkt förbud mot användning av dopänglar. Motiveringen är inte teologisk utan estetisk. ”Upplysta” präster ansåg att dopänglarna genom sitt vanligen okonstnärliga utseende gjorde ett fränstötande intryck. Dopänglarna förpassades till vindar och magasin.

I Sverige var man mera konservativ. Dopen skedde i allt större utsträckning i hemmen. Dopängeln fick ofta hänga kvar, även om den inte användes. Den togs inte bort förrän kyrkan ändå skulle repareras. Prosten Kinnander i Jonsberg i Östergötland omtalar en speciell anledning att avlägsna dopängeln: ”Nedtogs sedan en gumma svimmat av förskräckelse och tappat barnet, när ängeln åkte ner.”

Under 1900-talet har dopänglarna både i Sverige och norra Tyskland kommit till heders igen. De har letats fram, restaurerats, hängts upp i kyrkorna och ofta gjorts möjliga att använda vid dop. I norra Tyskland har under de senaste tjugo åren företagits inventeringar av dopänglar i flera tyska delstater. De har publicerats för Schleswig-Holstein, Brandenburg och Pommern. Några inventeringar pågår. Min egen undersökning av svenska förhållanden kan läsas i min ”Kyrkliga sällsyntheter på Gotland och annorstädes” (2001). Ängeln i Daretorp, fotograferad av Gunilla Hvarfner, pryder bokens omslag.

Bengt Stolt

Skara stift firar 1000 år

Firandet sker på många sätt. En kulmen är jubileumsdagarna i Skara 29–30 augusti. En höjdpunkt där är lördagens jubileumsgudstjänst med deltagande av bland annat kronprinsessan Victoria och prins Daniel. Under dagarna fylls Skara centrum med olika aktiviteter som musik, föredrag, teater, gudstjänster.

Det krävs ingen biljett till jubileumsdagarna utan man kan komma och gå som det passar.

Läs mer om dagarna och programmet på www.skarastift.se

Skara stifts historia sträcker sig tillbaka till 1014 då Thurgot omnämns som den förste biskopen.

Han var från Tyskland och utsågs av ärkebiskopsdömet i Hamburg-Bremen att vara biskop i ”det två götalanden”, det

vill säga området kring Vänern och Vättern.

Ganska snart bildades ett eget stift i Östergötland med Linköping som centrum. Skara stift kom därför att omfatta Västergötland, Värmland, Dalsland och delar av Småland.

Det finns få dokument som berättar om stiftets tidigaste historia. De senaste årens forskning har dock visat att kristendomen inte var någon nyhet i Västergötland när stiftet bildades. Troligen infördes den redan på 800-talet, antingen av missionärer eller av befolkningen själv efter resor till Tyskland och England.

Tidigt kristnande

I de centrala delarna av landskapet fanns orter som Husaby och Varnhem där man kan se spår av tidigt kristnande. De första biskoparna delade troligen sin tid mellan Husaby, som var en kunglig boplatz, och Skara som var en viktig samlingsplats i Götaland.

När Thurgot avled 1030 efterträddes han av sin landsman Gotskalk som dock aldrig satte sin fot i Skara. Därför blev engelsmannen Sigfrid biskop under 20 år. Historikerna tvistar om detta är den Sigfrid som döpte Olof Skötkonung eller om det rör sig om olika personer.

Efter Sigfrid kom Osmund och därmed flyttade biskopen helt och hållet till Skara. Det betonades ännu mer när Adalvard blev biskop 1060 och omedelbart tog itu med uppgiften att bygga en domkyrka.

Troligen hade det funnits minst en och troligen två mindre träkyrkor i staden tidigare, men nu fick man en katedral av andra proportioner. Men den tog tid att bygga och stod inte klar förrän 90 år senare.

SKARA STIFT
1000
ÅR 1014–2014

Skara domkyrka får klockspel

Ett upprop går nu ut till församlingar, företag, föreningar och enskilda om att skänka gåvor till ett klockspel till Skara domkyrka. Initiativtagare är prosten Erik Långström i Skara och idén väcker glädje hos många. Tre skarabiskopar ställer sig bakom uppropet och kyrkorådet har beslutat att tacksamt ta emot gåvan. Insamlingen kan ses som en del av firandet av Sveriges äldsta stift. Men klockspelet är mer än en minnesgåva, säger Erik Långström.

- Det kommer att ljuda, glädja och göra avtryck i generationer. Därför hoppas vi att kunna ringa in det nya kyrkoåret (och ett nytt årtusende i stiftets historia) på Första söndagen i Advent 2014.

Klockspelet består av 25 vackra klockor gjutna i brons och kostar från 6.810:- och upp till 46.400:-. Insamlingen sker i samverkan med Skara stiftshistoriska sällskap och Stiftelsen Skaramissalet.

För att stödja insamlingen kan du sätta in önskat belopp på bg 5423-3457. Ange "klockspel" samt namn (alt.företag/förening). För att få namnet antecknat på en gåvotavla i domkyrkan gäller belopp över 5000:- för enskilda och föreningar, 10.000:- för övriga. Hämta insamlingsfoldern på www.skara-stiftshistoriska.nu eller i domkyrkan. Följ insamlingen på Facebook: Klockspel i Skara domkyrka.

Skaramissalet. Tal vid frimärkslanseringen den 8 maj 2014.

När Skara stift firar sitt 1000-årsjubileum sänder det med Postens hjälp ut en fridshälsning till det svenska folket, ja hela världen för den delen. "Herren vare med er". Så lyder orden. Uppslaget med blad 24-25 av Skaramissalets andra del är det som idag presenteras för oss tillsammans med en biskop på Öttums kyrkas dopfont. Först några ord om denne biskop. Man har sagt att det kan vara biskop Ödgrim, han som år 1150 invigde Skara domkyrka. Det skulle ju stämma väl med Skaramissalets tillkomsttid och tiden för förfärdigandet av dopfonten genom Otheric. Hilding Johansson föreslår emellertid utifrån det att biskopen bär ett pallium på ärkebiskopligt vis att det kan vara Osmund, biskop i Skara på 1050-talet. Han var ju den ende biskopen i aktiv tjänst i Sverige på den tiden och kan ha betraktat sig som ärkebiskop. (*Skara I*, s. 409)

Längst till vänster på frimärket står orden: *Per omnia seculorum. Amen. Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo. Sursum corda. Habemus ad dominum. Gratias agamus domino deo nostro. Dignum et iustum est.*

På svenska: "I evigheters evighet. Amen. Herren vare med er. Och med din ande. Upplyft era hjärtan. Vi har lyft dem till herren. Låt oss tacka och lova Herren, vår Gud. Det är tillbörligt och rätt."

Och på sidan intill fortsätter mässan: *Vere dignum et iustum est equum et salutare etc.* På svenska "Ja, sannerligen är det tillbörligt och rätt, värdigt och saligt att vi tackar och lovar dig alltid och överallt, Herre, helige Fader, allsmäktige, evige Gud, genom Jesus Kristus, vår Herre."

Ja, vilken hälsning till oss alla, ur Sveriges äldsta bok, Skaramissalet från omkring 1150!

Högtidligt att denna bok uppmärksammas på detta sätt, och att det arbete som Stiftelsen Skaramissalet utfört får ge sitt bidrag till 1000-årsfirandet.

Skaramissalet är en unik bok, inte bara för att den är Sveriges äldsta. Det står också för en milstolpe i liturgihistorien på så sätt att det hör till de allra äldsta kända av de fullständiga mässböckerna, d v s en mässbok som innehöll allt för mässan, ett missale plenum. I ett sådant finns kyrkoårets alla texter, alla böner och melodier och själva mässordningen. Tidigare hade man dessa delar i flera böcker. Möjligen betyder detta att prästen nu tog ett fastare grepp om gudstjänsten. Han hade så att säga allt i sin hand.

Skaramissalet är inte fullständigt. Av 300 pergamentsblad, alltså 600 sidor, är bara 44 blad bevarade, alltså 88 sidor. Ändå är boken ovärderlig ur forskningssynpunkt. Det finns nämligen bara ca 80 missalen bevarade från äldre medeltid, och flera av dem enbart i fragment, och många har inte givits ut och är därför inte lättillgängliga för forskning, så som Skaramissalet nu har blivit.

Tursamt nog representerar de 44 bladen en viktig del av kyrkoåret, nämligen tiden från påsk över Kristi Himmelfärds dag fram till pingst.

Ett omfattande och mödosamt forskningsarbete har lagts ner i samband med utgivningen av Skaramissalet, mödosamt därför att det som sagt inte finns så mycket att jämföra med.

Huvudfrågorna har varit: Vilken tradition återger missalet, var har det tillkommit och var har det använts? Men de läsvärda uppsatserna beskriver också 1100-talet Skara, färgtekniken i illustrationerna, helgonen i mässboken, musiken, mässbokens väg genom boksamlingarna, allt mycket stimulerande läsning.

Vad vet vi då om dess äldsta historia? I biskopslängden till *Äldre västgötalagen* står Ödgrim som den elfte biskopen. Det var han som invigde domkyrkan 1150. Efter honom kom som den tolfte biskopen Bengt den gode som lovprisades för många ting, bl a att han "lät göra den goda boken" "bokinae bono", och att han i England lät inköpa en Bibel till Maria-kyrkan i Skara. Kan det vara missalet? Nej, säger man, mera troligt en evangeliebok med vackra pärmar, som bars i procession. Missalet bars inte i någon procession.

Det var alltså nytt med fullständiga missalen. Det ser ut som om två olika skrivare arbetat med Skaramissalet. Tidigare har man sagt en skrivare, men man urskiljer nu vissa olikheter. Det ser också ut som om man inte har haft ett missale plenum som förlaga utan sammanställt det från flera böcker. Så skulle man t ex använt ett *graduale* från Winchester (alltså med vissa psaltartexter), och detta *graduale* skulle i sin tur kunna härledas till Corbie, något öster om Amiens och nära Saint Amand, och ett *sakramentarium* från Saint Amand i nordvästra Frankrike (med delar ur mässan som läses av prästen). Det är ur sakramentariet delarna frimärksmotivet är hämtat.

Och dessa båda platser, Winchester och Saint Amand återkommer forskarna hela tiden till i sina olika uppsatser. Det verkar som om slaget vid Hastings 1066 fört den franska och den engelska traditionen närmare varandra, men ännu finns det alltså inte en helt enhetlig form för mässfirandet. Efter 1066 innehade normander flera av de högsta positionerna i stiftet och klostren i England. Och det är ju intressant med Bengt den godes kontakt med England.

Winchester var under 900- och 1000-talen huvudstad i England och dessförinnan i Wessex, alltså ett betydande centrum, också kyrkligt. Huvudintrycket är att Saint Amand-traditionen är huvudtradition. Saint Amand ligger i NÖ Frankrike mellan Bryssel och Amiens.

En förbryllande detalj är namnet Swithun i Skaramissalet. Det förekommer i samband med uppräkningslistan av helgon som man anropar sedan man nämnt Maria och de tolv apostlarna. Swithun var biskop i just Winchester och avled 862.

Han helgonförklarades och kom att vördas på många håll, dock inte enligt vad vi vet i Skara stift. Däremot är han känd i Norge. Stavangers domkyrka är helgad åt Swithun. Swithun står sist i raden av helgon i missalet men är överstruket. Man gissar att det beror på att han inte var relevant i Skara stift. Samtidigt kan det ge en indikation om att mässboken kan vara framställd i Norge och införskaffad därifrån.

Jag sa att detta med missale plenum var något nytt. Samtidigt visar Skaramissalet upp flera ålderdomliga drag, vilket gör att man inte tror att det är tillverkat i England. Lite efter sin tid, men det kan alltså bero på förlagorna. Idén med missale plenum var modern. Då har tankarna istället gått till benediktinklostret Munkeliv i Bergen. Hilding Johansson menade att missalet är tillkommet i Skara, men Thomas Rydén menar att Skara knappast hade resurserna för sådan bokframställning med allt vad som krävdes t ex för bearbetning av pergament, framställning av färgpigment och guld och bokbinderiet. Skara missalet kan alltså beställts från Bergen eller man har besökt klostret och inhandlat ett som redan var förfärdigt. Vi ska också komma ihåg att delar av de brittiska öarna ingick i den norska kyrkoprovinsen.

I missalet finns marginalanteckningar som visar hur det anpassats till den tyska och sydsjandiskandinaviska traditionen, d v s Lund.

Thomas Rydén beskriver också de illuminationer som återges på frimärket: dels den inramade initialen P i "Per", med drakhuvud, dels bilden med hoprullade drakar, ur vilkas munnar lövverk växer fram. Här ser vi också fåglar med långa halsar, som skulle vara specifika för just Skaramissalet. Liknande fåglar är kända från franska dopfuntar.

Själva bokbandet är också intressant. En dendrokronologisk undersökning visar att träet i pärmen kommer från ett träd fällt efter 1264 i trakten av Skara. Vi tänker då på biskop Brynolf, som omskapade domkyrkan i slutet av 1200-talet. Boken kan ha varit sliten vid det laget och i viss grad omöddern. Brynolf kan alltså ha delat upp den i de två delar som vi nu har och ställt den som referenslitteratur i biblioteket för de skrivare som hade bruk för den. Vid den tiden kan det ha funnits en skrivarstuga i Skara.

Ann-Marie Nilsson skriver om musiken och har mycket att berätta. Notskriften i missalet är kvadratisk, med 4 linjer, och den har normandisk karaktär, men förlagan kan ha varit engelsk. Stavningen kan på sina håll röja franskt uttal. Så stavas *sanctus* t ex utan "n", uttalat nasalt "satus". Inga notvärden kan utläsas, men man kan följa melodiernas relativa tonhöjd.

Redaktör för Skaramissalet har varit Christer Pahlmblad. Han är tveksam om Skaramissalet verkligen kan ha legat på domkyrkans altare, eftersom korrigeringsarna i marginalen, som tycks vara från 1200-talet, borde ha kommit in tidigare om boken tillhört domkyrkan. Varje församlingskyrka skulle ha ett missale, så kanske har vårt missale legat på S:t Pers eller S:t Nikolaus kyrkas altare i Skara.

Men jag har inte övergivit tanken på att det var införskaffat till den dag då biskop Ödgrim år 1150 invigde Skara domkyrka.

1000 år har gått sedan biskop Thurgot kom till Skara. Vi kan undra vilka böcker han hade med sig, säkert åtskilliga. Av dem finns antagligen ingenting kvar. Men fortfarande är det idag möjligt att lägga handen på en mässbok som tjänat människorna i Skara under stiftets tidigaste tillvaro, med samma syfte som idag: människor till befrielse och salighet och med uppdraget att föra det gudas kamp i tillvaron.

Dominus vobiscum!

NYA MEDLEMMAR

Carina Andersson	SKARA
Ing-Marie Bertilsson	FALKÖPING
Anders Bodin	HABO
Leif Dahlgren	VÄNERSBORG
Stig Dahllöf	LIDKÖPING
Sanna Eriksson	LUND
Sven Esplund	MÖLLTORP
Elisabeth Falk Nilsson*	MULLSJÖ
Bertil Gabrielsson	SÄVEDALEN
Örjan Gustafsson*	LIDKÖPING
Esbjörn Hagberg	KARLSTAD
Gunnar Ingvarsson	HERRLJUNGA
Ove Larsson	LIDKÖPING
Birgitta Lindahl	VÄNERSBORG
Ulrika Morén	LUND
Elise Nilsson	LUND
Jessica Rytter*	SKÖVDE
Carola Sundqvist	SIGTUNA
Sven-Evan Svanberg	MULLSJÖ
Gunilla Tange*	SKARA
Folke Thorburn	FRISTAD
Birgitta Thorén	LIDINGÖ

Sällskapet har nu 1129 medlemmar.

*= Ständig medlem

Medlemsinformation

Årsavgiften är 50 kr. För ständigt medlemskap 500 kr.

Sällskapetets PlusGiro: 484 18 42-0

Bankgiro: 5812-8166

BIC=NDEASESS

IBAN-nummer:

SE94 9500 0099 6026 4841 8420

Alla ändringar vad gäller adress, titel, m. m. skall meddelas till kassaförvaltaren Margareta Jansson, Skaraborgsgatan 29 B, 532 30 Skara.

Tel: 0511-137 46.

E-post: margareta_jansson@bredband.net

Skara Stiftshistoriska Sällskap

Hemsida: www.skarastiftshistoriska.nu

Stiftshistoriska sällskapetets böcker kan beställas hos Johnny Hagberg, Prästgården 531 94 Järpås.
Tel & Fax: 0510-910 16, 070-550 00 98
E-post: jarpas.pastorat@svenskakyrkan.se

Styrelse

Ordf. Johnny Hagberg, Järpås
Vice ordf. Lena Maria Olsson Floberg, Vänga
Skr. Lisbeth Sjöberg, Karlsborg
Kassaförvaltare Margareta Jansson, Skara
Markus Hagberg, Skara
Bengt P. Gustafsson, Göteborg
Helena Långström Schön, Skara
Stellan Wihlstrand, Hjo
Sten-Åke Engdahl, Lidköping

Redaktör för medlemsbladet:
Johnny Hagberg.

Senaste publikationerna i Skara stiftshistoriska sällskaps skriftserie

73. *Mariaväxter i folktron*. Ritwa Herjulfsson. 2013.
74. *Förvaltare av Guds brokiga nåd minnesteckningar över präster i skara stift 2009 – 2013*, Karl-Erik Tysk. 2013
75. *Som spindeln i nätet*. Kristina Laurensdotter av Aspenäsätten. Centrum i sin egen släktkrets. Agneta Conradi Mattsson. 2014.
76. *Haquin Spegel - en antologi*. Red. Johnny Hagberg. 2014.

Lutherresa 20-24/10

- 23/7 Från Vadstena till Nidaros **SISTA PLATSER**
- 27/8 Rügen med Störtebecker festspel
- 7/9 Turkiet - Paulus och de 7 församlingarna
- 14/9 Kovändning i Tyrolen - Vandringsresa
- 14/9 Det heliga landet - I Jesus fotspår
- 20/9 Korsika - Medelhavets pärla
- 27/9 Det heliga landet - annorlunda
- 29/9 Avila - karmelitiska Kastilien
- 11/10 Kloster & spiritualitet i Provence
- 17/10 Östafrika med Berth Nilsson
- 25/10 I St Ignatius fotspår
- 7/11 Berlin - 25 årsjubileum "murens fall"
- 14/11 Senhöst i Mecklenburg/Tyskland

EXODUS Tel 046 14 05 90
RESOR www.exodusresor.se

Vi ordnar din grupp- och församlingsresa!

ISSN: 1103-3959

Tryck: Solveigs Tryckeri, Skara